

AGRARINIAI KLAUSIMAI
V. MICKEVIČIAUS-KAPSUKO RAŠTUOSE
1918—1935 metais

D. VEDERAITE

Ižymus Lietuvos Komunistų partijos veikėjas, revoliucionierius-profesionalas V. Mickevičius-Kapsukas (1880—1935) savo plačioje visuomeninėje-politinėje veikloje ypatingą reikšmę skyrė ekonominiams tyrinėjimams. Gerai suprasdamas vykstančių ekonominių-socialinių procesų analizės reikšmę praktinei revoliucinei veiklai, V. Kapsukas ne kartą apgailestavo, kad „visiškai nėra Lietuvos ekonomikos tyrinėjimo, vaduojantis Markso—Lenino metodu“ (16, p. 1).

Šią spragą V. Kapsukas stengėsi užpildyti specialiais tyrinėjimais, kurie daugiausia buvo išspausdinti lietuvių periodinėje komunistinėje spaudoje, taip pat išleisti atskirais leidiniais.

Ypač daug vietos V. Kapsuko kūrybiniame palikime bei jo praktiniame darbe užima agrarinis klausimas, kuris tokioje agrarinėje šalyje kaip Lietuva visada buvo vienu iš aktualiausių socialinių-ekonominių klausimų, reikalavusių teisingo įvertinimo ir sprendimo.

Tarybų Lietuvos mokslinių bei partinių darbuotojų straipsniuose, monografijose ir kituose kūriniuose [pavyzdžiui, A. Sniečkaus brošiūroje „Vincas Mickevičius-Kapsukas“, Vilnius, 1960; R. Šarmaičio įvade leidžiamiesiems V. Kapsuko raštams (t. I, p. 5—80); V. Kapsuko leidžiamų raštų pratarėse (t. 2, p. 5—15; t. 3, p. 5—14; t. 4, p. 5—14; t. 5, p. 5—18; t. 6, p. 5—18; t. 7, p. 5—18); A. Selvano straipsnyje „Iš Lietuvos Komunistų partijos agrarinės programos parengimo istorijos“. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Ekonomika, IV, 2 sąs., 1964; A. Vengrio straipsnyje „Agrariniai klausimai Lietuvos marksistų raštuose 1920—1930 m.m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Darbai, serija A, 2(5), 1958; A. Sklėskaitės knygoje „V. Kapsuko kova prieš buržuazinę ideologiją Lietuvoje“, Vilnius, 1962; B. Vaitkevičiaus brošiūroje „Socialiniai-ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje 1918—1919 metais“, Vilnius, 1959; knygoje „Revoliucinis judėjimas Lietuvoje“, Vilnius, 1957 ir kt.], skirtuose įvairiapusiškai V. Kapsuko veiklai, jo kūrybiniam palikimui įvertinti, plačiau ar siauriau yra nagrinėjamos ir V. Kapsuko pažiūros agrariniu klausimu. Bet minėtieji darbai, turintieji kitą paskirtį ir tikslą, negalėjo pilnai apimti visų plataus agrarinio klausimo Lietuvoje problemų, kurias nagrinėjo V. Kapsukas, visų jo darbų šiuo klausimu.

Šio straipsnio autorė, remdamasi V. Kapsuko kūrybiniu palikimu, archyviniais šaltiniais, išspausdinta literatūra, stengiasi parodyti V. Kapsuko pažiūrų agrariniu klausimu raidą 1918—1935 metų laikotarpiu, jo darbų agrariniais klausimais praktinę reikšmę (t. y. kuo jie buvo reikšmingi Lietuvos Komunistų partijos, proletariato ir darbo valstietijos kovoje

už socialistinę Lietuvą) ir jų mokslinę vertę Lietuvos marksistinės-lenininės ekonominės minties istorijos požiūriu.

Praktinę ir mokslinę V. Kapsuko darbų reikšmę pirmiausia apsprendžia tai, kad jis, tyrinėdamas agrarinius santykius Lietuvoje 1918—1935 metų laikotarpiu, vadovaudamasis marksistine-leninine agrarinių santykių tyrimo metodologija, pagrindinį dėmesį skyrė svarbiausioms ir aktualiausioms agrarinio klausimo problemoms: Lietuvos KP agrarinės politikos 1918—1919 metais įvertinimui bei partijos naujos agrarinės politikos linijos nustatymui, buržuazinės žemės reformos ir dėl jos vykstančių poslinkių agrariniuose santykiuose Lietuvos kaime vertinimui, žemės ūkio vystymosi dėsningumą ir perspektyvų, valstietijos ekonominės padėties tyrinėjimui.

Nagrinėdamas agrarinį klausimą, V. Kapsukas visuomet jį siejo su darbininkų klasės ir darbo valstietijos politinės ir ekonominės kovos uždaviniais. Sprendimų politinis ir teorinis brandumas žymiu mastu priklausė nuo jo marksistinių pažiūrų subrendimo, marksistinės-lenininės teorijos įsisavinimo.

Jau 1905—1908 metais, suprasdamas, kad valstiečių kova už žemę, už dvarininkų žemėvaldos ir baudžiavos liekanų panaikinimą sudarė buržuazinės demokratinės revoliucijos ekonominį turinį tiek visoje Rusijoje, tiek ir Lietuvoje, V. Kapsukas parašė visą eilę straipsnių agrariniais klausimais, iš kurių svarbiausi yra šie: „Žemės klausimas“ (1906), „Dar apie žemės klausimą“ (1906), „Demokratai pradeda aiškėti“ (1906), „Socialdemokratai ir žemės klausimas“ (1907), „Kapitalizmo plėtojimas Rusų valstybėje ir darbininkų judėjimas“ (1908) ir kt. Juose įvertinama 1861 metų reforma, vykusieji poslinkiai agrariniuose santykiuose poreforminiame Lietuvos kaime, spausdinama šių santykių pertvarkymo programa, atsispindi jo pažiūra į valstiečių judėjimą, į buržuazinės demokratinės revoliucijos varomąsias jėgas, kritikuojamos klerikalų ir lietuvių liberaliosios buržuazijos agrarinės programos.

Tuo metu V. Kapsukas, pritardamas visos žemės nacionalizavimui Rusijoje, Lietuvoje tokį agrarinio klausimo sprendimą laikė nepriimtiniu, motyvuodamas tai istoriškai susiklosčiusiomis specifinėmis ekonominėmis ir politinėmis sąlygomis. Tinkamiausiu būdu agrariniam klausimui išspręsti jis laikė dvarininkų, valdžios, bažnytinių ir vienuolynų žemių konfiskavimą.

Šia proga reikia pažymėti, kad autorė nesutinka su A. Selvano nuomone, jog 1907 metais V. Kapsukas pasisakė už visos žemės nacionalizavimą Lietuvoje (45 p. 26). Faktiškai visos žemės nacionalizavimo būtinumą V. Kapsukas kėlė, populiarindamas mokslinio socializmo teoriją, visai šio klausimo nesiedamas su savo 1907 metų reikalavimais, sprendžiant agrarinį klausimą Lietuvoje. (V. Kapsuko pažiūras agrariniu klausimu 1905—1907 metais autorė išnagrinėjo straipsnyje „Agrariniai klausimai V. Mickevičiaus-Kapsuko raštuose 1905—1907 m. Rusijos buržuazinės demokratinės revoliucijos metais“. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Ekonomika, IV, 1 šas., 1963.)

Nors V. Kapsuko pažiūrose agrariniu klausimu tuo metu dar buvo tam tikrų nukrypimų nuo lenininės pozicijos, bet esminiu klausimu — dėl revoliucinio dvarininkų žemėvaldos panaikinimo — V. Kapsuko pažiūros sutapo su bolševikinėmis pažiūromis.

Būdamas kalėjime, V. Kapsukas nenutraukė agrarinių tyrinėjimų. Įsisavinęs marksistinę-lenininę teoriją, V. Kapsukas sugebėjo kritiškai nagrinėti ir panaudoti kalėjimo bibliotekoje esančią priešišką marksizmui literatūrą, statistinius rinkinius. Kartu jis naudojo si nelegaliai gautą marksistinę literatūrą. 1912 metais kalėdamas Vladimiro kalėjime,

V. Kapsukas parašė platų (apie 60 psl.) apimties referatą agrariniu klausimu, nukreiptą prieš eserų, idealizavusių valstietiškąjį socializmą ir jo pagrindą — Rusijos kaimo bendruomenę (6, p. 19, 273, 275—276). Referate, kaip jį apibūdina pats autorius, daug vietos pavesta kapitalistinio žemės ūkio plėtojimosi dėsnių nušvietimui, klausimui apie stambųjį ir smulkųjį žemės ūkį, apie Rusijos žemės bendruomenės nykimą, ūkininkų ir lauko darbininkų santykius su socializmu, smulkiaburžuazinę eserų agrarinės programos esmę ir t. t. (6, p. 275—276). Rašydamas referatą, be minėtos literatūros, V. Kapsukas naudojo naujausius duomenis apie Stolypino žemės reformą. Kaip prisimėna drauge su V. Kapsuku kalėjęs knygos „Katorga“ autorius J. Kozlovas, referatą teigiamai vertino M. Frunzė, kuris organizavo jo skaitymą visose kamerose. Referatas suvaidino svarbų vaidmenį bolševikų ginčuose su tuo metu kalėjusiais žymiais eserais (Muchinu, Chovrinu), menševikais ir kitais marksizmui-leninizmui priešingų srovių atstovais. Mažiau išsilavinusiems kaliniams tai buvo pirmą proga sužinoti, kaip marksistai sprendžia agrarinį klausimą (42, p. 168).

Minėtas referato rankraštis iki šiol nėra surastas, todėl nėra galimybių plačiau jį panagrinėti. Apie jį galima spręsti tik iš paties autoriaus ir J. Kozlovo atsiminimų.

Išstremtyje gyvendamas labai sunkiomis sąlygomis, V. Kapsukas toliau tęsė agrarinius tyrinėjimus. Užmezgęs ryšius su revoliucinės kovos draugais Lietuvoje ir užsienyje, jis rūpinosi gauti kuo daugiau periodinių leidinių, knygų, siuntė savo straipsnius darbininkų laikraščiams. Viename savo laiške 1913 metų rudenį iš Sibiro V. Kapsukas rašė, kad, be kitų temų, „...manau rašyti apie žemės ūkio evoliuciją Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje, apie lauko darbininkų padėjimą tuose kraštuose, ūkininkų fizionomiją. Renku tam medžiagą“ (6, p. 362). Spaudoje šis V. Kapsuko užmanytas darbas pasirodė atskirais straipsniais. 1914 metais „Vilnyje“ buvo išspausdinti šie straipsniai: „Lietuvių buržuazijos stiprėjimas ir jos reikalų reiškėjai“, „Mūsų tautininkų idealas — Latvių buržuazija“, „Paprūsės ūkininkai ir darbininkai“, „Kaip mūsų ūkininkai, dvarininkai, kunigai ir kiti ponai rūpinasi lauko darbininkais“. Juose greta kitų ekonominių klausimų tyrinėjami poslinkiai agrarinuose santykiuose Lietuvos kaime ryšium su Stolypino reforma, klasiniai prieštaravimai kaimė, žemės ūkio darbininkų padėtis; duodamas marksistinio įvairių žemės ūkio draugijų ir besivystančios Lietuvoje kooperacijos įvertinimas.

V. Kapsuko pažiūros agrariniu klausimu toliau vystėsi po Spalio revoliucijos, pirmosios proletarinės revoliucijos Lietuvoje išvakarėse.

Nors tuo metu Lietuvoje brendo socialistinė revoliucija, bet ji turėjo išspręsti ir buržuazinės demokratinės revoliucijos uždavinius, pirmiausia žemės klausimą.

1861 m. reforma Lietuvoje nepanaikino dvarininkų žemėvaldos. XX amžiaus pradžioje lietuviškose gubernijose dvarininkai valdė 36% visos žemės, nors jų ūkiai tesudarė 4% visų ūkių skaičiaus; tuo tarpu valstiečių ūkiai sudarė net 93% visų ūkių skaičiaus ir valdė tik 50% visos žemės (44, p. 44).

Stolypino agrarinė politika tik nežymiai padidino buožinės-kapitalistinės žemėvaldos lyginamąjį svorį; valstiečių masės negavo žemės. Apytikriais M. Gregorausko apskaičiavimais, Lietuvos kaime prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo apie 100 tūkst. šeimų bežemių, apie 50 tūkst. šeimų pusiau proletarinių valstiečių (iki 3 dešimt.) ir apie 64 tūkst. smulkiųjų valstiečių (nuo 3 iki 10 dešimt.). Smulčiausieji ir smulkieji valstiečiai tuo metu sudarė apie 58% visų valstiečių ūkių. Iš viso daugiau kaip 70% kaimo gyventojų skurdo be žemės arba jų turima žemė negalėjo patenkinti pagrindinių gyvenimo reikmių (41, p. 14).

Bežemiai valstiečiai pardavinėjo savo darbo jėgą buožėms ir dvarininkams, kurie negailestingai juos išnaudojo. Bežemiai ir mažžemiai valstiečiai nuomodavo žemę iš pusės arba už atodirbius iš dvarininkų; buvo užsilikę servitutai, įvairios valstiečių prievolės dvarininkams. Todėl vyko aštri klasinė kova tarp valstiečių ir dvarininkų.

Savo knygoje „Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia“ (1958) nagrinėdamas to laikotarpio žemės ūkio padėtį, V. Kapsukas rašė, kad buvusi žemėvaldos ir žemės naudojimo sistema, žemės badas, aštrūs socialiniai-ekonominiai prieštaravimai, vokiškųjų okupantų šeiminkavimas sudarė pagrindą agrarinei revoliucijai Lietuvos kaime.

Spalio revoliucijos įtakoje 1918 metais Lietuvoje prasideda gaivališkas valstiečių judėjimas, užpildinėjami dvarai, vokiečių pareigūnai. „Spalio revoliucijos įtaka pradeda plėstis Lietuvoje tarp visos sodžiaus biednuomenės,— rašė vėliau V. Kapsukas,— ir ji ima kėsintis prieš „šventąją“ buržuazijos nuosavybę“ (10, p. 50).

Lietuvoje dvarininkų ir buožių interesų gynėjai stengėsi nukreipti vykstančią kovą dėl žemės pageidaujama sau linkme ir išspręsti agrarinį klausimą taikiu būdu, išsaugant stambią privatinę žemės nuosavybę.

Straipsniuose „Kaip sprendžiamas Lietuvoje žemės klausimas“, „Dėl žemės klausimo Lietuvoje“, „Lietuvos dvarininkai rengiasi į darbą“, išspausdintuose 1918 metais „Tiesoje“, o kiek vėliau ir brošiūroje „Krikščionys demokratai ir žemė“ (Smolenskas, 1920), V. Kapsukas kritikavo įvairių Lietuvos partijų atstovų pareiškimus agrariniu klausimu, atskleidamas jų klasinius siekius ir politinius tikslus, parodydamas, kad tiek daug kalbėti agrariniu klausimu pastaruoju metu juos vertė „žemės socializacijos idėjos, kurias parsinešė su savimi iš Rusijos daugelis grįžtančių bežemių darbininkų ir mažžemių“ (9, p. 335).

Lietuvos klerikalai, atstovaujantieji stambių žemvaldžių interesus, privatinę žemės nuosavybę laikė neliečiama. Jie griežtai smerkė Tarybų Rusijoje vykdomą žemės reformą. Antai klerikalų atstovas kun. Margalis (J. Šnapštys) ir kiti 1918 metais „Vienybėje“, „Tėvynės sarge“ rašė, kad bolševikų dekretas apie žemę Lietuvos sąlygomis visai nepriimtinas, nes žemės nuosavybė esanti šventas dalykas ir žmonės nė sprindžio jos niekam neužleis. Lietuviai esą pasirodytų „visiškais bukapročiais“, jeigu atiduotų savo žemes socialistams šeiminkauti ir jų bandymams daryti. Privatinės nuosavybės neliečiamumą klerikalai bandė pateisinti ekonomiškai, nurodydami į ją kaip į vienintelę gamybos paskatą. Antra vertus, motyvuodami stambiosios gamybos pranašumus prieš smulkiąją, Lietuvos klerikalai griežtai pasmerkė dvarų žemės dalinimą kaip žalingą priemonę šalies ekonomikai (46).

Todėl vienu iš svarbiausių uždavinių V. Kapsukas laikė gausiausios ir įtakingiausios tuo metu krikščionių demokratų partijos veiklos demaskavimą. Minėtuose straipsniuose jis įtikinamai parodė, kodėl klerikalai visokiais būdais stengėsi išsaugoti stambią privatinę žemės nuosavybę. „Juk pajudinus vieną šventąją nuosavybę, ji pradės strimgalviais lėkti ir kitur. Kas gi tuomet apsaugos dievo duotąją tvarką?!“ (11, p. 159).

Tiesa, krikščionių demokratų partijos programoje pirmojo pasaulinio karo metu yra numatomas mažžemių ir bežemių aprūpinimas žeme, valstybei superkant stambiųjų dvarininkų žemę ir parduodant valstiečiams lengvatinėmis sąlygomis (47, p. 9).

Griežtai pasisakydami prieš dvarininkų žemės konfiskavimą, klerikalai siūlė buožėms ir dvarininkams palankų žemės išpirkimo projektą. „Neužmokėjimas už žemę tiems, kurie ją teisingai įsigijo, yra vagystė, nuodėmė, ko krikščioniška partija prileisti negali... Vienu žodžiu, lietuvių krikščionių demokratų partija nori, kad visas žemės sutvarkymas eitų

krikščionišku, teisingu, bet ne plėšimo keliu“,— rašoma 1918 metais Voroneže išleistoje brošiūroje „Kas yra lietuvių krikščionių demokratų partija ir ko ji nori“ (p. 18—19). Todėl V. Kapsukas rašė: „Įsitėmykite tai, darbininkai! Čia pasirodo jūsų „užtarytojai“, krikščionys demokratai, tikroje savo šviesoje. Jie bijosi, kad jūs ponų „neapiplėštumėte“, kad neatimtumėte nuo jų to, ką per daugelį dešimtmečių jie iš kruvino jūsų ir jūsų tėvų prakaito prisilupo! Jei jūs panorėtumėte be užmokesčio pa- imti dvarų laukus ir jų turtą, jau iš anksto apšaukia jus jūsų „geradėjai“ vagimis ir plėšikais!“ (11, p. 169). Kartu jis išjuokė krikščionių demo- kratų pasiskolintus iš V. Lenino sukritikuotų „Markso kritikų“ (F. E. Hercio, Černovo ir kt.) nepagrįstus argumentus, kurie sakė, kad žemės konfiskavimas automatiškai likviduotų dvarininkų skolas ir sukeltų ipotekos įstaigų bei kitų bankų krachą, nuo ko nukentėtų darbo žmonės, laiką santaupas taupomosiose kasose bei bankuose. Abejodamas dėl dar- bo žmonių santaupų žymesnių sumų, V. Kapsukas rašė: „Matyt ir čia krikščionims kunigėliams rūpi, kad turtuoliai nenustotų savo turtų ban- kuose, kad klebonai kartais nuo to nenukentėtų: juk ne vienas jų turi banke ne vieną tūkstantinę!“ (11, p. 170).

Klerikalų siūlomą bežemių ir mažžemių aprūpinimą žeme, valsty- bei išperkant didžiųjų dvarininkų žemę ir parduodant valstiečiams, V. Kapsukas laikė naudingą tik stambiems žemvaldžiams, siekiantiems išlaikyti bei padidinti savo valdas, ir visai nepriimtina bežemiams ir ma- žžemiams. „Tik už ką pirsis tie bežemiai ir mažžemiai tas dvarų žemes? Už ką reikalingų darbo įrankių, gyvulių įsigys? Aišku, kad tai yra tik pasakos bežemiams ir mažžemiams migdyti ir sulaikyti juos nuo panašios kovos dėl žemės, kokią mes Rusijoje matėme“ (9, p. 327).

Kai Lietuvos laikinoji revoliucinė darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybė 1918 m. gruodžio 16 d. manifeste paskelbė dvarininkų, stam- bių buožių ir bažnyčių bei vienuolynų žemės nacionalizavimą, krikščio- nys demokratai buvo priversti keisti savo pažiūras žemės klausimu ir pasisakyti už dvarų žemės išdalinimą bežemiams ir mažžemiams.

V. Kapsukas atkreipė dėmesį į tai, kad krikščionys demokratai, būdami socialinės demagogijos meistrai, lanksčiausiai prisitaikydavo prie kintančios politinės situacijos: „Šiandien jie šaukia, kad anaip tol negalima, esą, paliesti dvarininkų žemės nuosavybės, kad tai būtų tikras jų apiplėšimas, rytoj reikalauja, kad dvarininkų žemė tuoj būtų paimta ir bežemiams ir mažžemiams išdalinta“ (11, p. 165). V. Kapsukas šio krikščionių demokratų manevro priežastimi laikė baimę prarasti savo įtaką bežemių ir mažžemių tarpe, siekiant atitraukti juos nuo revo- liucinės kovos.

Kritikuodamas tautos pažangos (vėliau tautininkų) partijos atstovų pareiškimus 1918 metais agrariniu klausimu, V. Kapsukas parodė, kad jiems nėra reikalo griebtis net tokių demagoginių priemonių, kaip kle- rikalams, ir kalbėti apie bežemių ir mažžemių aprūpinimą žeme, nes tautininkai remiasi tik stambiais žemvaldžiais, kurie neįaučia žemės trūkumo. Agrarinio klausimo išsprendimą jie suvedė į įvairiapusišką valstybės pagalbą ūkininkams, steigiant specializuotas mokyklas ir t. t. „Žodžiu,— rašė V. Kapsukas,— stambiųjų Lietuvos ūkininkų reikalų gynė- jams jokio žemės klausimo Lietuvoje nėra; yra tiktai didesnio pelno iš žemės klausimas“ (9, p. 328). Išjuokdamas tautininkų teiginius, kad, pa- kėlus žemės ūkio kultūrą, žemės ūkio pagaminamos produkcijos kiekį, ūkininkų pajamas, savaime pagerės ir bežemių padėtis, nes, anot „Lie- tuvos aido“ Nr. 48, „... vieni gerovė dažnai remia ir kitų gerovę“, va- dino tai sena pasaka, labai tinkama stambiams ūkininkams ir dvarinin- kams. „Kad samdytojų ir samdinių reikalai griežtai priešingi, kad

bežemiai ir mažžemiai kuo mažiausiai gali naudotis ta ūkio kultūra, kad visiškai kitokia jiems reikalinga žemės ūkio politika...—rašė V. Kapsukas,—apie tai nė per pusę lūpų neužsimena „Lietuvos aidą“ rašytojai“ (9, p. 329).

Analizuodamas Lietuvos socialdemokratų partijos atstovų pareiškimus 1918 metais „Darbo balse“, V. Kapsukas nurodė, kad, nežiūrint tam tikrų skirtumų, iš esmės socialdemokratų ir klerikalų pažiūros agrarinio klausimu labai artimos. „Apie dvarų žemės konfiskavimą nei vieni, nei antri neužsimena“ (9, p. 333).

Griežtai ir principingai pasisakydamas prieš klerikalų, tautininkų bei dešiniųjų socialdemokratų pozicijas agrariniu klausimu, V. Kapsukas kovojo už darbininkų klasės ir darbo valstietijos interesus, ragindamas juos eiti tais pačiais revoliucijos keliais, kuriais nuėjo Rusijos vargingieji valstiečiai. „Visa dvarininkų ir stambesniųjų savininkų žemė turi būti konfiskuota, paversta šalies nuosavybe ir atiduota naudotis tiems, kurie ją dirba“ (9, p. 324),—rašė 1918 metų vasarą V. Kapsukas.

V. Kapsuko darbai, kuriuose jis kovojo prieš žalingas dvarininkų ir buržuazijos atstovų agrarines koncepcijas, atskleisdamas jų klasinius siekius ir politinius uždavinius, buvo aštrus idėjinis ginklas darbo žmonių kovoje už Tarybų valdžią Lietuvoje.

Tarybų valdžios metais, t. y. 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje, V. Kapsuko nusistatymas agrarinės politikos klausimu atsispindi to laikotarpio Lietuvos ir Baltarusijos KP CK posėdžių, konferencijų, suvažiavimų nutarimuose bei rezoliucijose, jo pranešimuose bei pasisakymuose. Be to, kaip ne kartą yra vėliau pabrėžęs V. Kapsukas, to meto Lietuvos komunistų, tame tarpe ir V. Kapsuko, pažiūros agrariniu klausimu buvo išdėstytos Z. Angariečio brošiūrose, atspausdintose 1918 metais („Žemės klausimas Lietuvoje“, „Laukų darbininkai ir žemė“, „Kam žemė turi priklausyti“, „Ko nori socialdemokratai bolševikai“), taip pat straipsniuose, paskelbtuose 1918 metais „Tiesoje“ ir „Komuniste“ (10, p. 89—90).

Šiose brošiūrose pasisakoma už visos žemės, miškų ir vandenų nacionalizavimą, konfiskuojant dvarininkams, buožėms, valstybei, bažnyčioms ir vienuolynams priklausančias žemes.

Taip pat visos dvarininkų, didžiųjų ūkininkų, bažnyčių, vienuolynų žemės, miškų, vandens ir žemės gelmių nacionalizavimo reikalavimas yra paskelbtas 1918 m. gruodžio 16 d. V. Kapsuko parašytame „Laikinosios revoliucinės Lietuvos darbininkų ir valstiečių valdžios manifeste“ (25, l. 20). 1919 m. sausio 14 d. Lietuvos laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių vyriausybės žemės dekretas konkretizavo Manifeste paskelbtą žemės nacionalizavimą, panaikindamas bet kokią privatinę nuosavybę žemei, jos gelmėms, vandenims, miškams ir perduodamas visos liaudies nuosavybėn. Žemės dekretas mažžemių ir vidutiniųjų valstiečių dirbamą žemę (nuosavą ar nuomojamą) paliko pastarųjų naudojimui (40, p. 131).

Taigi 1918 metų pabaigoje ir 1919 metų pradžioje V. Kapsukas pirmą kartą pasisakė už visos žemės nacionalizavimą Lietuvoje. Šiuo požiūriu jo pozicijos agrariniu klausimu visiškai sutapo su bolševikų agrarinės programos proletarinės revoliucijos laikotarpiu pagrindiniais reikalavimais, priimtais RSDDP(b) Visos Rusijos septintoje (balandžio) konferencijoje, įvykusioje 1917 m. balandžio 24—29 d. Konferencija priėmė nutarimą konfiskuoti visas dvarininkų, kabinetines, caro, jo šeimos ir kitas žemes, perduodant jas valstiečių komitetų žinion; nacionalizuoti visas žemes šalyje (39, p. 331—332).

Jeigu žemėvaldos klausimu V. Kapsukas užėmė tvirtas marksistines pozicijas, tai žemės naudojimo klausimu tuo metu jis, kaip ir visi LKP vadovaujantieji darbuotojai, dar nebuvo laisvas nuo Vakarų Europos socialdemokratų „kairiųjų“ klaidų, trukdančių sudaryti tvirtą darbininkų sąjungą su mažžemiais ir bežemiais valstiečiais. Svarbiausia jų — neteisingas Lietuvos proletarinės revoliucijos varomųjų jėgų įvertinimas (nepakankamas darbo valstiečių vaidmens proletarinėje revoliucijoje įvertinimas), dėl kurios sekė atsisakymas išdalyti bežemiams ir mažžemiams valstiečiams konfiskuotų dvarų žemę, motyvuojant tuo, kad gamybinių jėgų vystymosi ir socialistinių gamybinių santykių kaime sukūrimo požiūriu esą naudingiau dirbti žemę visuomeniniais pagrindais, t. y. konfiskuotuose dvaruose steigiant liaudies ūkius ir sudarant mažžemių komunas. Išdalijus dvarus, smuktų žemės ūkio gamyba, be to, susilpnėtų proletariato bazė kaime, nes proletarai virstų mažžemiais.

Lietuvos KP vadovų agrarinė politika 1918—1919 metais, jų padarytos klaidos agrariniu klausimu, šių klaidų taisymas ir naujos agrarinės politikos nustatymas plačiai ir išsamiai yra nagrinėjama A. Selvano straipsnyje „Iš Lietuvos komunistų partijos agrarinės programos parengimo istorijos“ (45), B. Vaitkevičiaus brošiūroje „Socialiniai-ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje 1918—1919 metais“ ir kt., todėl šiame straipsnyje šis klausimas išsamiai nenagrinėjamas, tiksliai parodoma, kokią vaidmenį atliko V. Kapsukas, taisant klaidas agrariniu klausimu ir nustatant naują Lietuvos KP agrarinę politiką.

V. Kapsuko pažiūroms agrariniu klausimu bręsti ir formotis didžiulės įtakos turėjo V. Lenino principinės pastabos 1919 m. vasarą. Kalbėdamas su V. Kapsuku, V. Leninas primygtinai nurodė, kad reikia sudaryti tvirtą sąjungą su mažžemiais ir neatstumti vidutiniųjų valstiečių. Todėl siūlė vykdyti tokią politiką, kad ne tik darbininkai, bet ir mažžemiai ir net vidutiniai valstiečiai galėtų matyti ir jausti skirtumą tarp Tarybų ir baltagvardiečių valdžios (17, p. 331; 26, l. 2—8).

1919 m. birželio 8 d. įvykusiame partinių darbuotojų aktyvo positarime buvo priimti V. Kapsuko pasiūlyti nutarimai agrariniu klausimu, kuriuose, remiantis V. Lenino nurodymais, siūloma palikti valstiečių naudojimui jų naudojamą dvarų žemę, o anksčiau dirbtą žemę iš pusės suteikti už ketvirtadalį derliaus (17, p. 332; 26 l. 7—8).

Nors savo pažiūras agrariniu klausimu V. Kapsukas pradėjo peržiūrėti 1919 metų vasarą, bet lemiamas posūkis jo pažiūrose įvyko 1920 metais. Straipsnyje „Žemės klausimas Tarybų Lietuvoje ir Baltarusijoje“ V. Kapsukas rašė, kad 1920 metais „... jau buvo įvykęs pas mane pažiūrų persilaužimas kas link žemės politikos Baltarusijos ir Lietuvos sodžių, ypatingai kas link pirmosios“ (17, p. 377). Tame pačiame straipsnyje V. Kapsukas nurodė, kad posūkiui jo pažiūrose didelę įtaką padarė, pirma, jau lenkų okupacijos metu išryškėjęs valstiečių revoliucingumas ir, antra, RKP(b) CK nustatyta politinė linija pradėjusiai išsilaisvinimo kovas prieš baltagvardiečius Ukrainai. V. Kapsuko žodžiais, jam teko dalyvauti RKP(b) CK posėdyje, kuriame buvo nustatyta politinė linija Ukrainai. Atrodo, V. Kapsukas čia mini RKP(b) visos Rusijos aštuntąją konferenciją, įvykusią 1919 m. gruodžio 2—4 d., kurioje buvo griežtai kritikuojamos Ukrainos komunistų padarytos klaidos valstiečių klausimu ir priimtas V. Lenino pasiūlytos RKP(b) CK rezolucijos „Dėl Tarybų valdžios Ukrainoje“ projektas (39, p. 443—448). Tuo metu V. Kapsukas buvo kandidatas į RKP(b) CK narius (3, p. 48). Todėl, kai 1920 m. gegužės mėn. Smolenske Lietuvos ir Baltarusijos KP CK posėdyje buvo svarstomos tezės agrariniu klausimu Baltarusijoje, V. Kapsukas pasiūlė principinę pataisą apie dvarininkų žemės perdavimą

naudotis mažžemiams ir bežemiams sodiečiams ir, tik patenkinus mažžemių ir bežemių poreikius, ne daugiau kaip trečdalį dvarų žemės skirti tarybiniams ūkiams (17, p. 377).

Šiuo požiūriu taip pat įdomus V. Kapsuko laiškas, rašytas 1920 metais į Lietuvą, kuriame propaguojama lenininė pažiūra valstiečių klausimu. Laiške siūloma leisti literatūrą, tame tarpe agrarinio klausimu, kuriuo būtų supažindinama su ištraukomis iš V. Lenino kalbos RKP(b) VIII suvažiavime apie santykius su valstietija, taip pat iš kitų jo kalbų šia tema (27, l. 18). Nors V. Kapsuko pažiūrose agrarinio klausimu buvo įvykęs rimtas persilaužimas jau 1920 metais, bet pirmą kartą giliai ir savi-krištiškai 1918—1919 metų partijos darbo klaidas agrarinio klausimu V. Kapsukas įvertino 1921 metais įvykusiame Lietuvos KP III suvažia-vime — savo pranešime žemės klausimu.

Lietuvos KP III suvažiavimas neparengė ir nepriėmė detalesnės agrarinės programos, bet nubrėžė pagrindines gaires, kuriomis vadovau-jantis buvo ruošiama išsamesnė partijos agrarinė programa. Ir tai dide-liu mastu buvo V. Kapsuko nuopelnas.

Remdamasis lenininiais teiginiais valsčių klausimu bei Kominterno II ir III kongresų nutarimais, V. Kapsukas suvažiavime nedvejodamas pasisakė už tvirtą darbininkų klasės sąjungą su mažžemiais. Jis nurodė, kad „turi būt sudaryta tvirta mažžemių sąjunga su darbininkais. Leng-viausiai galima tai atsiekti, suteikiant mažžemiams be jokio atlyginimo žemės. Žemės reikalauja ir darbininkų dalis. Užtat dvarų dauguma turi būt išdalinta bežemiams ir mažžemiams. Kituose dvaruose turi būti ve-dami Sovietų ūkiai“ (13, p. 38).

Dėl santykių su vidutiniais valstiečiais V. Kapsuko pažiūros ne-siskyrė nuo lenininų pažiūrų. „Vidutiniai ūkininkai taip pat galima pri-traukti kovai su buožių valdžia arba bent neutraliais juos padaryt per socialistinę revoliuciją“ (13, p. 27).

Stambiuosius ūkininkus — buožes V. Kapsukas laikė socialistinės re-voliucijos priešais, kuriems turi būti paskelbta griežta kova. Laimėjus revoliucijai, būtina panaikinti ekonominę ir politinę stambiųjų ūkininkų galią. Tačiau dėl susiklosčiusių socialinių ir techninių priežasčių, V. Kap-suko nuomone, konfiskuoti visus buožių žemes netikslinga, išskyrus tuos atvejus, kai buožės priešinsis socialistinei revoliucijai. Kad susilpnėtų buožių pozicijos, jis siūlė apkrauti juos mokesčiais, rekvizicijomis, o, revoliucijai gilėjant, dalį jų žemės ekspropriuoti (33, l. 113).

Remdamasis Kominterno II kongreso nutarimais ir motyvuodamas tuo, kad Lietuvoje kapitalizmas žemės ūkyje pažengęs žymiai toliau, negu Rusijoje iki socialistinės revoliucijos, V. Kapsukas siūlė agrarinį klausimą spręsti ne visai taip, kaip jis išspręstas Tarybų Rusijoje, o dau-giau ar mažiau panašiai, kaip jis turi būti sprendžiamas Vakarų Euro-pos šalyse. V. Kapsuko žodžiais, tokios nuomonės buvęs ir V. Leninas, kalbėdamas su V. Kapsuku 1919 metų vasarą. Jau tada V. Leninas pa-brėžė, kad Lietuva ir Baltarusija, būdamos tuo tarpiniu laiptu, jungian-čiu atsilikusią Rusiją su kapitalistine Vakarų Europa, galėtų būti pa-vyzdžiu Vakarams, sprendžiant agrarinį klausimą (13, p. 36; 26, l. 3—8). Todėl proletarinės revoliucijos atveju V. Kapsukas nesiūlė nacionalizuoti visos žemės, o pasisakė už buvusių valstybės, kabineto dvarų, majoratų, vienuolynų, bažnyčių ir dalies stambiųjų ūkininkų žemės su gyvu ir ne-gyvu inventoriumi konfiskavimą be jokio atlyginimo jų buvusiems savi-ninkams (33, l. 113).

Nuomonės, kad Lietuvos sąlygomis būtina nacionalizuoti ne visą, o tiksliai stambią žemėvaldą, V. Kapsukas laikėsi ir vėliau (23, p. 13; 29, l. 37, 39—43; 35, l. 10).

Kartu V. Kapsukas neabsoliutizavo Lietuvos specifinių sąlygų. 1921 metų laiške „Laisvei“ rašė, kad jauna Lietuvos Komunistų partija padarė didelę klaidą, per mažai pasimokiusi iš Rusijos revoliucijos, per daug akcentuodama specifines Lietuvos sąlygas, kurios nors ir skyrėsi nuo Rusijos, bet turėjo daug bendro, nes ekonomiškai ir politiškai Lietuva buvo surišta su Rusija (24).

V. Kapsukas labai daug dėmesio skyrė 1918–1919 metų agrarinės politikos peržiūrėjimui ir vertinimui. Minėtame laiške jis rašė (ką ne kartą kartojo ir vėliau), kad vienas iš svarbiausių uždavinių yra dabar kaip reikiant nušviesti tas 103 dienas Tarybų valdžios Lietuvoje. Kiekvienas Lietuvos darbininkų klasės veikėjas „turi nuodugniai susipažinti su jomis (103 dienomis.— D. V.), pažinti jų sąlygas ir silpnąsias puses, pažinti klaidas, kad antrą kartą jų nebepadarius“ (24). Kaip svarbus šis klausimas, rodė ir ta aplinkybė, jog tuo metu dar ne visi partijos vadovaujantieji veikėjai buvo rimtai peržiūrėję ir marksistiškai įvertinę 1918–1919 metų Lietuvos KP agrarinę politiką.

Peržiūrėdamas 1918–1919 metų Lietuvos KP agrarinę politiką, V. Kapsukas turėjo pagilinti marksistinę teoriją, giliau išanalizuoti RKP(b) politiką agrariniu klausimu, agrarinius santykius to meto Lietuvoje. Peržiūrėdamas savo agrarines pažiūras, V. Kapsukas išstudijavo F. Engelso veikalą „Valstiečių klausimas Prancūzijoje ir Vokietijoje“ (šio veikalo teiginius V. Kapsukas panaudojo paskaitoje „Buržuazinė ir proletarinė respublika“, kurios konspektas buvo atspausdintas 1922 metais „Komunare“ Nr. 3, 4); V. Lenino kalbą RKP(b) VIII-jame suvažiavime (kurią plačiai panaudojo straipsnyje „RKP politika sodžiuoj“, „Komunaras“, 1922, Nr. 5); Kominterno II kongreso nutarimus ir kt. Tai padėjo jam tvirtai užimti marksistines pozicijas agrariniu klausimu.

1922 metais V. Kapsukas „Komunare“ paskelbė eilę straipsnių: „Sovietų valdžia Lietuvos sodžiuoj“ (Nr. 5), „RKP politika sodžiuoj“ (Nr. 5), „Dar apie Sovietų valdžią Lietuvoj ir Baltarusijoje“ (Nr. 11, 12) ir kt. Juose V. Kapsukas giliai ir savikritiškai įvertino LKP agrarinę politiką, atskleidė padarytų klaidų šaknis.

1923 m. rugsėjo mėn. įvykęs Lietuvos KP CK penktasis Plenumas priėmė V. Kapsuko pasiūlytas tezes apie darbą Lietuvos valstiečių tarpe. Tezėse galutinai ištaisytos 1918–1919 metų klaidos, numatyta teisinga partijos linija kaime, išvystyti ir konkretizuoti LKP agrarinės programos pagrindai, kurie jau buvo iškelti LKP III suvažiavime. Lietuvos KP IV suvažiavimo ir IV konferencijos dokumentuose (konferencijai tezes apie darbą kaime paruošė V. Kapsukas) toliau išvystytos LKP CK V-tojo Plenumo tezės, pritaikant jas einamojo momento reikalavimams.

Dar kartą grįžti prie 1918–1919 metų laikotarpio LKP agrarinės politikos įvertinimo V. Kapsukui teko, rašant knygą „Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia“, taip pat ruošiant partinius kadrus darbui Lietuvoje. Knygos pratarmėje V. Kapsukas rašė: „Ypačingą dėmesį aš kreipiu į klasių santykius ir Komunistų partijos nusistatymo ir veikimo nušvietimą, į herojišką Lietuvos proletariato kovą ir į padarytąsias Kompartijos ir Tarybų valdžios klaidas, nes, nesusipažinęs su jomis nuodugniai ir neiškritikavęs jų, leniniškai neįvertinus viso partijos ir Tarybų valdžios veikimo, negalima suvokti tos pamokos, kurią pirmoji proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia Lietuvoje mums suteikia“ (10, p. 3). 1932–1934 metais V. Kapsukas skaitė LKP istorijos paskaitas Vakarų tautinių mažumų komunistinio universiteto Maskvoje lietuvių sektoriaus studentams. Išlikusios paskaitų stenogramos (35, 36, 37) kaip vertingas šaltinis istoriniams ir ekonominiams tyrinėjimams nenustojė savo vertės ir dabar. Tuo laikotarpiu jo paskaitos

turėjo didelę politinę ir auklėjamąją reikšmę, ugdant nacionalinius kadrus. Savo paskaitose V. Kapsukas mokė Lietuvos revoliucionierius gerai įsisavinti bolševikų partijos istorinį patyrimą ir kūrybiškai jį taikyti konkrečiomis Lietuvos gyvenimo sąlygomis. Antai jis kalbėjo, kad nors Lietuvoje dvarai tam tikru mastu apkarpyti ir išdalinti, bet žemės klausimas lieka svarbus revoliucijos klausimas ir būtina jį kelti bei spręsti taip, kad jam pritartų darbo valstiečiai. Nežiūrint į TSRS laimėjimus kolektyvizacijos srityje, V. Kapsuko nuomone, socialistinės revoliucijos atveju Lietuvoje iš pradžių reikėtų žemę išdalinti bežemiams ir mažžemiams. Su Tarybų Sąjungos pagalba šis kelias būtų nueitas žymiai greičiau. „Būtų neteisinga mums dabar kartoti senas klaidas ir, remiantis Tarybų Sąjungos geru patyrimu, kalbėti apie kolektyvizaciją, kaip pirmą žemės klausimo sprendimo stadiją“ (38, 37, l. 33). Šiuo atveju būtina vadovautis politiniu momentu, politiniu tikslingumu, o ne grynai ekonomine klausimo puse.

Vertindamas Lietuvos KP ir Tarybų valdžios agrarinę politiką, V. Kapsukas nenukrypo į vienašališką klaidų analizavimą, bet kartu stengėsi išryškinti ir jos teigiamas puses. „Visiškai neteisinga būtų manyti tik Lietuvos Tarybų valdžios klaidas ir visiškai nematyti jos didelių pasiekimų, kurių nemaža buvo ir Lietuvoje. Tik mūsų klasiniai priešai gali visiškai nepripažinti tų pasiekimų“ (10, p. 4). Agrarinėje politikoje šie pasiekimai pasireiškė tuo, kad buvo nacionalizuota visa dvarų, bažnyčių ir buožių žemė su gyvu ir negyvu inventorium. Manifestas likvidavo vargingųjų valstiečių įsiskolinimą dvarininkams, buožems, dvasiškiams. Vargingieji valstiečiai atleisti nuo mokesčių, rekvizicijų. Vyriausybė ėmėsi priemonių aprūpinti valstiečius malkomis, miško medžiaga, sėkla ir pan. Daugumoje nacionalizuotų dvarų buvo sukurti samdinių komitetai, kurie aktyviai dalyvavo, tvarkant dvarų ūkį (35, l. 10—11).

Kaip matėme, V. Kapsukas atliko labai svarbų darbą, padėdamas ištaisyti 1918—1919 metų partijos klaidas agrariniu klausimu ir mokydamas partinius kadrus jų nebekartoti.

Antras labai svarbus uždavinys Lietuvos KP kovoje už darbininkų klasės ir darbo valstietijos sąjungą, iškilęs Lietuvos komunistams, buvo teisingas lietuviškosios buržuazijos vykdomos agrarinės politikos ir pirmiausia buržuazinės žemės reformos įvertinimas.

Tuo metu, kai buržuazija užgrobė valdžią Lietuvoje, agrariniams santykiams buvo būdingi labai aštrūs prieštaravimai. Antra vertus, lietuviškoji buržuazija buvo priversta skaitytis su 1918—1919 metų proletarinės revoliucijos iškeltomis idėjomis, jų revoliuciniu poveikiu darbininkų ir darbo valstiečių masėms. Siekdama užgniaužti revoliucinį valstiečių judėjimą, taip pat sustiprinti savo ekonominės ir politinės pozicijas kaime, lietuviškoji buržuazija buvo priversta įvykdyti žemės reformą.

Buržuazijos valdžia nebuvo linkusi patenkinti valstiečių reikalavimus ir išdalyti jiems dvarus, bet socialinės demagogijos tikslais stengėsi parodyti, kad žemės reforma sprendžia žemės klausimą visų valstiečių, visos tautos labui, kad reforma sudarys tinkamas sąlygas žemės ūkiui ir pirmiausia smulkiajam bei vidutiniam ūkiui tarpti.

V. Kapsukas drauge su kitais Lietuvos marksistais atliko labai didelį darbą, marksistiškai įvertindamas buržuazinės žemės reformos priešastis, tikslus, jos eigos išdavas, kartu sutriuškindamas buržuazijos ideologų žalingus prasimanymus, vaizduojančius žemės reformą kaip priemonę valstiečiams aprūpinti žemę ir sukurti sąlygas Lietuvos ūkio klestėjimui.

Žemės reformos įstatymo svarstymas buržuaziniame Seime užsitęsė iki 1922 metų pavasario ir buvo paskelbtas tik 1922 m. balandžio 3 d.

Dar prieš paskelbiant žemės reformos įstatymą, Lietuvos KP III suvažiavimui pateiktose V. Kapsuko pranešimo žemės klausimu tezėse duotas buržuazinės žemės reformos įvertinimas: „Kauno valdžios vykdomos žemės reformos oficialusis tikslas — aprūpinti žeme darbininkus, mažžemius ir kariškius — faktiškai turi kitą tikslą — sustiprinti buožių sluoksnį, kuriuo daugiausia remiasi valdžia. Valdžia rūpinasi priveisti naujų žemės savininkų, ekonomiškai nesavistovių ir pasmerktų išnykimui, bet kurie, jei ir nepalaikytų buožių valdžios, tai bent laikinai būtų neutralūs. Tokia žemės reforma valdžia mano išskaidyti labiau revoliucinę Lietuvos proletariato dalį — dvarų darbininkus ir nors kuriam laikui, kad ir dalinai, nuslopinti revoliucinį judėjimą Lietuvoje (33, l. 114).

Vertindamas žemės reformos įstatymo projektą, V. Kapsukas aiškino, kad jo sąlygos labai nepalankios bežemiams ir mažžemiams, nes už gautąją žemę valstiečiai turės mokėti išperkamuosius mokesčius, naujakuriai nebus atleisti nuo visų kitų mokesčių, jiems nesuteikiamas lengvatinis kreditas (33, l. 117).

Vėliau eilėje publikuotų darbų, taip pat pranešimuose Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimuose, konferencijose, CK plenuose ir priimtuose jų metu nutarimuose, rezoliucijose bei tezėse, paskaitose, ruošiant partinius kadrus Lietuvai, V. Kapsukas labai plačiai ir giliai išanalizavo buržuazinės žemės reformos eigą, tuo būdu konkretizuodamas ir išvystydamas savo duotą buržuazinės reformos įvertinimą Lietuvos KP III suvažiavime. Iš spausdintų darbų šiuo klausimu reikia pažymėti straipsnius: „Žemės reformos įstatymas“ („Komunaras“, 1922, Nr. 4), „Žemės klausimo rišimas buožių ir dvarininkų naudai“ („Komunaras“, 1922, Nr. 12); brošiūras ir knygas: „Litva“ (1931), „Buržuazinė Lietuva“ (Vilnius, 1961); rankraščius: brošiūrai „Apie nepriklausomos Lietuvos respublikos sukūrimą“ (1927), straipsniui apie Lietuvą Didžiajai tarybinei enciklopedijai (1931) ir kt.

Lietuviškajai buržuazijai vykdyti žemės reformą lengvino ta aplinkybė, kad dauguma dvarų tuo metu priklausė lenkams ir rusams. Todėl reforma neprieštaravo lietuvių nacionalinės buržuazijos interesams, nes buožija buvo suinteresuota sustiprinti savo ekonomines pozicijas svetimtaučių dvarininkų sąskaita. Dar 1922 metais V. Kapsukas numatė buržuazinės žemės reformos išdavas. Jis rašė, kad reforma sudarys palankias galimybes lietuviams dvarininkams, ministeriams, departamentų direktoriams, dvasininkams, Seimo veikėjams ir kitiems įsigyti lenkų dvarininkams priklausančius dvarus. „Juk jie visi taip susirūpinę „tautos labu“! Reikia jiems už tai dovanų duoti!“ (18, p. 120). 1924 metais kalbėdamas Lietuvos KP IV suvažiavime, V. Kapsukas, remdamasis faktais, parodė, kad reforma vykdoma lietuvių spekuliantų ir buožių naudai, kurie, praturtėję jiems laisvoje Lietuvoje, sugebėjo nusipirkti geriausius parceliuojamų dvarų laukus, nemažą skaičių jų centrų su trobomis, sodais, gyvuoju ir negyvuoju inventorium. Taip pat reformos metu nemažas skaičius lietuvių buržuazijos veikėjų vienokiais ar kitokiais būdais tapo dvarų centrų savininkais (34, l. 4).

I naujų buožių bei dvarininkų rankas perėjo maždaug trečdalis visos dvarų žemės. Žemės reforma ir su ja susiję procesai (žemės supirkimas iš dvarų iki reformos, reformos metu gauta žemė, žemių supirkinėjimai iš nusigyvenusių naujakurių) davė buožėms ne mažiau kaip 600 000 ha žemės (43, p. 196).

Vėliau V. Kapsukas ne kartą pabrėžė, kad agrarinė reforma padėjo atitraukti žemės ūkio darbininkus ir valstiečius nuo revoliucijos, o

silpnėjant revoliuciniam judėjimui, lengvėjo sąlygos ją vykdyti buožių ir įvairiausių buržuazinių veikėjų naudai. Pavyzdžiui, kai Lietuvoje buvo laikinai nuslopintas revoliucinis darbininkų ir valstiečių judėjimas ir prasi-
dėjo dalinė kapitalizmo stabilizacija, buržuazija pradėjo atvirai kalbėti, kad bežemiams ir mažžemiams, neturintiems lėšų įsikurti, žemę dalinti netikslinga (12, p. 12). Žemės reformos valdybos atstovas krikdemas Z. Starkus 1923 metais Seime pareiškė, kad anksčiau buvo klaidingas nusistatymas duoti žemę, atsižvelgiant į tai, kokią teisę turi kandidatas žemei gauti, ir buvo siūloma pirmiausia atsižvelgti į sugebėjimą įsikurti ūkyje. Toliau nurodoma, kad daug lengviau įsikurti naujakuriams, kilusiems iš ūkininkų, negu dvaro darbininkams, nes Žemės bankas galės suteikti paskolas tik stipriems naujakuriams, o ne tiems, kurie iš savo penkių pirštų pradeda kurtis. (12, p. 35).

Dar atviriau, kaip nurodė V. Kapsukas, savo klasinius siekius išreiškė tautininkai, ypač po fašistinio perversmo Lietuvoje. Pavyzdžiui, tautininkai reikalavo aprūpinti žeme tik tuos, kurie gali apseiti be valdžios paramos. Antra vertus, reikalavo suteikti lietuviams teisę iš dar neišdalintų dvarų įsigyti iki 80 ha žemės. Kaip rašė V. Kapsukas, jie norėjo, „kad vietoj dalinimo bežemiams ir mažžemiams dvarų žemės, ji būtų pardavinėjama rinkos kainomis lietuvių buožėms ir kitiems“ (12, p. 36).

1927 metais įvykusios Maskvoje Lietuvos KP IV konferencijos metu V. Kapsuko padarytame pranešime apie darbą kaime, taip pat jo pateiktose šiuo klausimu tezėse, kuriose labai giliai ir visapusiškai išanalizuotos buržuazinės žemės reformos socialinės bei ekonominės pasekmės, nurodomas tam tikras pažangus žemės reformos vaidmuo kapitalistinio ūkio raidos požiūriu. „... reforma, iš vienos pusės, likvidavo stambiuosius pusiau feodalinčius ūkius, kurių dauguma priklausė lenkams, ir skaitlingas feodalizmo liekanas (servitutus, nuomą, paremtą atidirbimo sistema, pusininkus, natūralias prievoles, kurios slėgė išimtinai valstiečius, bajorų privilegijas ir t. t.), iš antros pusės, sudarė lietuvių kapitalistinius „fermerius“ (29, l. 20). Taigi žemės reforma žymiu mastu padėjo likviduoti lenkų dvarininkų stambią žemėvaldą ir sutvirtėti Lietuvos žemės ūkio buržuazijai. V. Kapsuko žodžiais, „reforma atliko antrąjį žemės ūkio valymą kapitalizmui“ (29, l. 20). V. Kapsukas pabrėžė, jog šią aplinkybę stiprino ir tai, kad greta buvo kuriami smulkūs bei vidutiniai ūkiai, kurie yra būtini kapitalistinės gamybos elementai šiuolaikinėje jo išsivystymo stadijoje, nes pritvirtina valstiečius prie smulkių sklypų ir duoda pigią darbo jėgą buožėms ir naujiems kapitalistams dvarininkams (29, l. 20—21).

Sudėtinė žemės reformos dalis buvo kaimų skirstymas vienkiemiais. Užgrobęs valdžią tautininkams, vis didesnis dėmesys pradedamas skirti išskirstymui vienkiemiais, grūdų ūkio gerinimui, gyvulininkystės ir pieno ūkio vystymui. V. Kapsukas šias priemones vertino dviem požiūriais: kaip teigiamas, skatinančias kapitalizmo vystymąsi žemės ūkyje (nes buožėms atsiranda daug galimybių pasiglemžti geresnes žemes, ganyklas, miškus, ekonomiškiau ūkininkauti); kaip neigiamas bežemiams ir mažžemiams valstiečiams (kurie, išeidami į vienkiemius, netenka bendrų ganyklų, gauna blogesnes žemes, dažnai neturi lėšų trobesiams persikelti ir t. t.). Iš viso šios priemonės, kaip ir pati žemės reforma, turi vieną tikslą: „vystyti lietuvišką kapitalistinį fermerių ūkį, kaip Lietuvos buržuazinės santvarkos pagrindą“ (29, l. 21).

Nors reformos tikslas buvo nuvalyti kelią kapitalizmo vystymuisi Lietuvos kaime, bet ši priemonė buvo neryžtinga, kompromisinė dvarininkų atžvilgiu, nes nebuvo visiškai likviduota dvarininkų žemėvalda. Dvarininkams buvo palikta po 80 ha žemės, o 1929 metais nenusavina-

mosios žemės norma buvo padidinta iki 150 ha; kiekvienam šeimos nariui buvo leidžiama palikti po 80 ha; dvarininkams buvo leista parduoti dalį žemės rinkos kainomis, be to, ir taip lėtai vykusį dvarų parceliaciją — pristabdyta; dvarininkams už nusavinamą žemę buvo mokama kompensacija. Faktiškai iki 1938 metų 343 stambiausi dvarininkai gavo kompensacijos tvarka 13,7 milijono litų (43, p. 194).

Analizuodamas žemės reformos eigą, V. Kapsukas pabrėžė, kad „buržuazinė žemės reforma neišsprendė ir negalėjo išspręsti žemės klausimo Lietuvoje“ (29, I. 22). Remdamasis 1919 metų duomenimis (nepilnais), V. Kapsukas parodė, kad norinčiųjų gauti žemės bežemių ir mažžemių buvo apie 94 tūkstančius, tuo tarpu iki 1931 metų tegavo žemės apie 65 tūkstančiai norinčiųjų (38, I. 7).

Oficialioji statistika visai užtušavo tą faktą, kad daug žemės gavo valdančiųjų partijų nariai ir buožės, kuriems ji nebuvo reikalinga. Tuo tarpu didelė dalis žemės ūkio darbininkų ir mažžemių jos visai negavo. Tiesa, neturėdamas tikslesnių statistinių duomenų, V. Kapsukas nenurodė, kiek tikrai reikalingų žemės bežemių ir mažžemių buvo aprūpinta žeme. Faktiškai, pagal M. Gregorausko apskaičiavimus, buržuazinė žemės reforma davė šiek tiek žemės tik apie 20% jos būtinai reikalingų darbo valstiečių (41, p. 19).

Dar 1922 metais V. Kapsukas teisingai numatė, kad didelė dalis bežemių ir mažžemių ne todėl nebus aprūpinti žeme, kad jos neužteks, bet todėl, kad žemės reforma vykdoma, paliekant didelę dalį žemės dvarininkų rankose ir, kita vertus, suteikiant galimybes ją įsigyti buožėms, įvairiems „banko veikėjams“ spekuliantams (19, 20, 21).

Tyrinėdamas dėl žemės reformos vykusius pakitimus Lietuvos kaimo klasinėje struktūroje, V. Kapsukas aiškino, kad reformos metu žymiai padidėjo lietuviškų dvarininkų ir buožių skaičius. Kartu padidėjo ir mažžemių skaičius. Su žemės priedu mažžemių sklypai neretai neviršijo 4–6 ha. Vidutiniškai ne ką daugiau žemės gavo ir bežemiai (38, I. 7). Šiuos V. Kapsuko samprotavimus pilnai patvirtino faktai. Oficialiais duomenimis, po reformos 21 985 naujakuriai ir mažžemiai, gavę žemės „priedą“, turėjo mažiau kaip po 8 ha žemės. Tuo pat metu 2071 ūkis, taip pat gavęs žemės sutinkamai su reformos įstatymu, turėjo daugiau kaip po 20 ha kiekvienas, t. y. viršijo reformos įstatymu numatytas normas (43, p. 195). V. Kapsukas teisingai pastebėjo, kad jokia žemės reforma negalėjo panaikinti prekinio ūkio dėsnių, dėl kurių vyksta valstietijos diferenciacijos procesas. Atvirkščiai, žemės reforma pagreitino valstiečių proletarizacijos procesą, nes daugelis naujakurių gavo per mažus žemės sklypus, kurie negalėjo jų išmaitinti. Neturėdami trobesių, gyvojo ir negyvojo inventoriaus, slegiami išperkamųjų ir kitų mokesčių, valstiečiai greit nusigyveno, neteko žemės. Žemė koncentravosi stambųjų ūkininkų rankose (23, p. 11; 29, I. 22; 38, I. 7). Kad buvo teisingas V. Kapsukas, rodo faktai: jau 1937 m. 45% naujakurių nebeturėjo žemės, gautos, vykdančią reformą (41, p. 20).

V. Kapsuko darbai, analizuojantieji žemės reformą, svarbūs ne tik tuo požiūriu, kad juose atskleidžiamos tikrosios žemės reformos priežastys ir tikslai, jos socialinės bei ekonominės išdavos, demaskuojami buržuazinių ideologų prasimanymai apie žemės reformą, kaip priemonę aprūpinti bežemius ir mažžemius žeme bei sudaryti sąlygas „tautos“ ūkiui vystytis, bet ir kitu požiūriu — juose kviečiami Lietuvos darbo žmonės kovoti už radikalesnę, bežemių ir mažžemių valstiečių poreikius atitinkančią žemės reformą.

V. Kapsuko pateiktose Lietuvos KP trečiajame suvažiavime tezėse nurodoma, kad Lietuvos KP turi kelti reikalavimą konfiskuoti dvarų

ir kitų stambių žemvaldžių žemę ir išdalinti bežemiams ir mažžemiams be išsimokėjimo (33, l. 117). Lietuvos KP reikalavimai buvo konkretizuoti V. Kapsuko paruoštose ir Lietuvos KP CK 1923 metų rugsėjo Plenumo priimtose tezėse apie darbą tarp valstiečių. Tezėse nurodoma, kad, vykdamas žemės reformą, Lietuvos KP kelia tokius reikalavimus: konfiskuoti visą stambiąją žemės nuosavybę su gyvuoju ir negyvuoju inventorium ir perduoti ją be jokio išpirkimo naudotis lauko darbininkams ir mažžemiams tokiomis kiekiomis, kurie užtikrintų jiems pragyvenimo sąlygas; grąžinti į žemės fondą dvarų žemes, kurios buvo išdalintos buožėms, spekuliantams, aukštiesiems valdininkams ir t. t. Suteikti naujakuriams ekonominę paramą, atleisti juos nuo visokių mokesčių, perduoti žemės reformos vykdymą į žemės ūkio darbininkų ir mažžemių komitetų rankas ir kt. (23, p. 13—14). Šie reikalavimai, pilnai atitinką Lietuvos darbo valstiečių interesus, mobilizavo juos į kovą prieš buržuaziją, stiprino darbininkų klasės ir valstiečių sąjungą.

Greta žemės reformos buržuazija, siekdama sustiprinti savo pozicijas, naudojo ir kitas priemones, kurios padėjo ekonomiškai stiprėti buožėms ir vystyti kapitalistiniams santykiams Lietuvos kaime.

Buržuazinėje Lietuvoje buvo plačiai propaguojama kooperatinė teorija, skelbusi, kad per kooperaciją kapitalizmo sąlygomis galima sukurti teisingesnę socialinę santvarką. Šias teorijas buržuazija stengėsi panaudoti kovai su sklindančiomis revoliucinėmis marksizmo idėjomis ir įrodyti, kad kooperacija pirmiausia yra naudingiausia smulkiajai ir vidutiniajai buržuazijai. Antra vertus, kylanti lietuvių nacionalinė buržuazija, kovodama prieš Lietuvoje įsitvirtinusią kitatautinę buržuaziją, kooperaciją apvilko tautiniais rūbais, vaizduodama ją kaip nacionalinio judėjimo formą. Pagaliau buržuazijos ideologams reikėjo teoriškai įvertinti ir pateisinti stipriai išaugusią Lietuvoje kooperaciją, vaidinusią nemažą vaidmenį šalies ekonomikoje, ypač žemės ūkyje.

Lietuvos marksistai turėjo duoti šioms buržuazijos skleidžiamoms teorijoms reikiamą atkirtį, parodant tikrąją kooperacijos esmę, jos vaidmenį Lietuvos žemės ūkyje. Dar 1914 metais „Vilnyje“ (Nr. 4, 6—10, 12—13) pasirodžiusiame V. Kapsuko straipsnyje „Lietuvių buržuazijos stiprėjimas ir jos reikalų reiškėjai“ kritikuojamos klerikalų, liaudininkų ir tautininkų propaguojamos kooperacijos idėjos, nurodoma, kad kooperacija pirmiausia atneša naudą stambiems ūkininkams, gaminantiems daugiausia prekinės produkcijos, vartojantiems pagerintas sėklas, mineralines trąšas, žemės ūkio mašinas ir t. t. O buožių šeimininkavimas jose nustato jų pakraipą ir dvasią (7, p. 98).

Atsižvelgdamas į tą aplinkybę, kad jau tada Lietuvoje labai sparčiai vystėsi kooperacija, V. Kapsukas stengėsi, pirma, atskleisti kooperacijos esmę ir jos uždavinius ir, antra, parodyti, ar ji tikrai kovoja su kapitalizmu, kaip teigė buržuazijos ideologai, „ar gal tik pagreitino jo plėtojimąsi pas mus?“ (7, p. 113).

Turėdamas galvoje šiuos uždavinius, V. Kapsukas minėtame staipsnyje labai plačiai ir visapusiškai analizavo įvairių kooperacijos rūšių veiklą Lietuvoje. Remdamasis kruopščiai surinkta medžiaga iš įvairių pakraipų lietuvių laikraščių, kooperatinių draugijų apyskaitomis, autorius faktais įrodė kooperacijos kapitalistinį pobūdį. Įtikinamai parodė, kad kooperacija ne silpnina, bet stiprina kapitalizmo plėtojimosi tendencijas Lietuvoje.

Visų kooperacijos rūšių pobūdį nulemia viešpataujantis visuomenėje gamybos būdas. „Kooperacija,—rašė V. Leninas,—kapitalistinės valstybės aplinkybėmis yra kolektyvinė kapitalistinė įstaiga“ (2, p. 248).

V. Kapsukas aiškino, kad kapitalizmo sąlygomis kooperacija skiriasi nuo individualios kapitalistinės įmonės tik tuo, kad pelną pasiglemžia ne vienas asmuo, „juo pasidalija visa kompanija“ (7, p. 118). 1914 metais V. Kapsuko duotas kooperacijos įvertinimas parodo jo marksistinį brandumą, sugebėjimą iš marksistinių-lenininių pozicijų vertinti Lietuvoje vykstančius socialinius-ekonominius procesus.

Vėliau, 1918 metais analizuodamas Lietuvos sukooperatinimo programas, V. Kapsukas toliau išvystė savo pažiūras į kooperaciją. Šia proga jis kritikavo kooperatizmo teoretiko P. Šalčiaus propaguojamą kooperatinį žemės ūkio vystymosi kelią Lietuvoje. P. Šalčius atstovavo vadina muosius grynuosius kooperatininkus, kurie kooperaciją laikė savaiminga ekonomine santvarka — nekapitalistine ir nesocialistine. P. Šalčiaus nuomone, kooperatinis kelias lietuvių žemdirbių padarytų stipriu pasauliniame ūkyje. Be to, būtų pasiektas toks ekonominis bendradarbiavimas, kuriame žmonės siektų vieno tikslo. „Visus žemdirbius: valstiečius ir darbininkus sujungus į kooperatyvines draugijas, o pastarąsias sujungus į tautines sąjungas,— rašė jis 1918 m. „Lietuvos aide“ Nr. 63,— iš tikrųjų turėtume vieną stiprų, neįveikiamą Lietuvos kūną“.

Remdamasis marksistine klasių kovos teorija, V. Kapsukas parodė, kad toks kelias yra utopiškas. Kooperatininkų svajonės, sujungus antagoningas klases į bendras kooperatines draugijas, taikingai pertvarkyti šiuolaikinę visuomenę yra nerealios. Negalima išspręsti šio klausimo, apeinant pagrindinį klausimą — klasių kovos klausimą. Kartu V. Kapsukas aiškino, kad kooperatinis kelias naudingas tik pasiturintiems ūkininkams, ir teisėtai kėlė klausimą, ką veiks tokiose žemės ūkio kooperacijose bežemiai? Vieninteliu teisingu keliu bežemiams pagerinti savo padėtį V. Kapsukas laikė jų kovą su išnaudotojais. Tam bežemiai turi jungtis į savo klasines organizacijas (9, p. 330, 331).

Straipsnyje „Lietuvos socialpatriotai“ („Tiesa“, 1918, Nr. 26, 28, 29) V. Kapsukas taip pat kritikavo ir Lietuvos socialdemokratų pažiūras į kooperatinį vystymosi kelią Lietuvoje, kurį jie vaizdavo kaip ypatingą Lietuvos vystymosi kelią.

Plačiai išanalizavęs kooperacijos vystymosi tendencijas carinėje Lietuvoje, V. Kapsukas davė atkirtį socialdemokratams. Jis rašė, kad „kooperacijos kelias — tai joks ypatingai Lietuvos ūkio plėtojimosi kelias, o paprastas kapitalistinio plėtojimosi kelias žemės ūkyje, kur viešpatauja vidutinis ūkis ir trūksta kapitalų“ (9, p. 291).

Kaip matome, V. Kapsukas ne tik atskleidė kooperacijos klasinį pobūdį, parodė kokie socialiniai elementai joje viešpatauja, bet kartu numatė ir jos vystymosi būtinumą, esant stambesnių kapitalų trūkumui.

Buržuazinės Lietuvos praktika pilnai patvirtino tas kooperacijos vystymosi tendencijas, kurias V. Kapsukas numatė jau 1914—1918 metais.

Vėliau, analizuodamas buržuazijos valdomos Lietuvos ekonomiką, V. Kapsukas teisingai nurodė, kad Lietuvos kooperatiniai susivienijimai („Lietūkis“, „Pienocentras“) tapo stambiomis šalies monopolijomis, kurios drauge su jomis susijusiais bankais tvarko visą šalies ekonominį ir politinį gyvenimą. Šiuo požiūriu labai vertingas yra V. Kapsuko straipsnis „Kas iš tikrųjų valdo dabar Lietuvą?“, pasirodęs 1934 m. „Prie kabo“ Nr. 8.

Apibūdindamas Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjungos „Lietūkio“, Centrinės Lietuvos pieno perdirbimo kooperatyvų sąjungos „Pienocentro“ veiklą, V. Kapsukas pirmiausia atskleidė jų kapitalistinį pobūdį, ryšius su valstybe, kurios padedamos monopolizavo žemės ūkio produktų supirkimą, perdirbimą ir eksportą, taip pat prekybą žemės ūkio gamybos paskirties prekėmis. Kartu parodė, kad, supirkinėdamos žemės ūkio

produktus, šios kooperacijos daugiausia pasitarnavo buožėms, tuo tarpu smulkūs valstiečiai savo produkciją daugiausia pardavinėjo įvairiems supirkinėtojams, negaudami jokių priemonių bei premijų, kurias mokėjo valstybė per „Lietukį“ ir „Pienocentrą“.

Panašiai V. Kapsukas vertino ir akcinę bendrovę „Maistas“, kurios akcijų absoliuti dauguma priklausė valstybei. Ši bendrovė buvo monopolizavusi mėsos eksportą ir savo gaminiais pilnai užvaldžiusi vidaus rinką. Kartu jis išjuokė buržuazijos apologetų tvirtinimus apie „Maisto“ bendrovės „liaudinį“ pobūdį, grindžiamą prievartiniais atskaitymais iš kiaulių augintojų už „Maistui“ pristatomus bekonus neva „Maisto“ akcijoms pirkti. Tuo metu buvo skelbiama teorija, kad valstiečiai, įsigydami akcijas, palaipsniui taps „Maisto“ savininkais — akcininkais. „Iš tikrųjų tai buvo tik priemonė, kaip dar labiau padidinti „Maisto“ bendrovės kapitalus,— rašė V. Kapsukas,— ir tokiu būdu dar didesnį pelną gauti jo didiesiems akcininkams, direktoriams ir t. t.“ (12, p. 82).

Analizuodamas duomenis apie kooperatinių sąjungų veiklą buržuazijos valdomoje Lietuvoje, V. Kapsukas minėtame straipsnyje parodė ryškią tendenciją kooperatines sąjungas paversti akcinėmis bendrovėmis. Antai 1933 metais Lietuvos kooperacijos bankas buvo reorganizuotas į akcinę bendrovę, nors kooperacijos banko vardas ir išliko. Tokiu pat keliu žengė ir centrinė apdraudimo sąjunga „Kooperacija“. Autoriaus žodžiais, patekę į „Lietukio“ valdybos narius tokie „kooperatininkai“ kaip J. Lapėnas, P. Dagys ir kiti „stengiasi panašiai reformuoti „Lietukį“, kaip jau liko reformuotas Lietuvos Kooperacijos bankas“ (12, p. 87).

Tačiau daugelis Lietuvos buržuazinių ekonomistų, ypač kooperatininkai, stengėsi įrodyti, kad ne tik suakintos kooperacijos, bet ir tokios akcinės bendrovės kaip „Maistas“ yra nekapitalistinio pobūdžio. Iš tokių kooperatininkų V. Kapsukas kritikavo prof. P. Šalčių, „kuriam kooperacija tiesiai susilieja su karteliais ir trestais“ (12, p. 91). Šį savo požiūrį P. Šalčius pareiškė „Tautos ūkyje“ (1931, Nr. 1), cituodamas prof. R. Lifmaną bei žinomą buržuazinį prancūzų ekonomistą — kooperacijos šalininką Š. Židą, pritardamas jų nuomonei, kad karteliai iš tikrųjų yra kooperacinio pobūdžio, tik su ypatingais monopolio tikslais.

Kovodamas prieš šias teorijas, V. Kapsukas rėmėsi gausia faktime medžiaga ir parodė, kad visas Lietuvos ekonominis gyvenimas vis labiau koncentruojamas didelėse ekonominėse organizacijose ir bankuose. „Bankai, akcinės bendrovės ir didieji kapitalistiniai kooperatyvai vis labiau darosi tikrais Lietuvos žemės ūkio šeimininkais. Jie diktuoja, kaip turi būti gaminamas bekonas, syiestas, jie yra vieninteliai monopolistai svarbiausiose ūkio šakose. Jie prisidengia kooperatyvų vardu, bet iš mano pateiktų pavyzdžių aiškiai matyti, kaip, esant kapitalistinei santvarkai, gamintojų kooperatyvai neišvengiamai tampa kapitalistinėmis organizacijomis, kurios galų gale visiškai atmeta kooperacijos principą ir tampa kapitalistinėmis akcininkų bendrovėmis“ (12, p. 89). Cituodamas žinomus V. Lenino žodžius, kad „smulkioji gamyba gimdo kapitalizmą ir buržuaziją nuolatos, kasdien, kas valandą, stichiškai ir masiškai“ (1, p. 7), jis aiškino, kad šį teiginį pilnai patvirtina Lietuvoje vykstantys procesai. Taigi, remdamasis marksistine-leninine teorija ir faktinės medžiagos analize, V. Kapsukas įtikinamai parodė, kad kooperacija Lietuvoje išreiškia kapitalistinių gamybinių santykių vystymąsi, ko nepripažino kooperacijos šalininkai ir apleidę buržuaziniai teoretikai, skelbusieji nekapitalistinį Lietuvos vystymosi kelią. „Šis kelias — per smulkių gamintojų kooperaciją į didelius jų susivienijimus ir akcines bendroves,— rašė V. Kapsukas,— tai ir yra pamatinis kapitalizmo vystymosi kelias smulkiojo kapitalistinio žemės ūkio šalyse“ (12, p. 92).

Buržuazinės Lietuvos valstybės vykdomos agrarinės politikos įvertinimas, taip pat Lietuvos žemės ūkio tendencijų tyrinėjimai leido V. Kapsukui padaryti teisingą išvadą, kad visos valstybės vykdomos priemonės nors ir sudarė sąlygas sparčiai vystyti kapitalizmui, bet nesugebėjo užtikrinti aukštų žemės ūkio gamybos vystymosi tempų. To priežastimi V. Kapsukas laikė silpną Lietuvos pramonės išsivystymą, siaurą vidaus rinką, Lietuvos žemės ūkio vystymosi priklausomumą nuo užsienio rinkos konjunktūros. Todėl ne tik lėtai vystėsi žemės ūkis, bet tam tikru mastu ir netolygiai bei specifiškai. Be to, žemės ūkio vystymosi tempams tam tikrą įtaką turėjo tai, kad valdančiosios klasės vykdoma agrarinė politika atitiko ne visos valstietijos, bet tik jos dalies — buožių interesus.

V. Kapsukas teisingai įvertino Lietuvos žemės ūkio vystymosi etapus. Tiesa, V. Kapsuko vertinime kartais pasitaikydavo tam tikrų netikslumų ir net prieštarų teiginių. Antai 1924 metais Lietuvos KP IV suvažiavime V. Kapsuko pranešime „Einamasis momentas ir LKP uždaviniai“, taip pat šiuo klausimu priimtoje rezoliucijoje konstatuojama, kad Lietuvos žemės ūkis yra agrarinės krizės būklėje (28, l. 33).

Nors faktiškai, kaip vėliau ir pats V. Kapsukas pripažino, tai buvo tik laikino pobūdžio sutrikimai, pasireiškę kainų sumažėjimu vidaus rinkoje ryšium su valiutos stabilizacija Lietuvoje ir konkurencijos sustiprėjimu užsienio rinkoje. Panašaus pobūdžio netikslumai buvo susiję su tikslios informacijos stoka. Tuo tarpu partinis vadovaujamas darbas reikalavo kiekvienu momentu operatyviai ir greitai vertinti padėtį.

Nuodugniai ištyręs padėtį, V. Kapsukas padarė teisingą išvadą, kad iki 1928 metų Lietuvos žemės ūkis nors ir lėtai, bet vystėsi, nes tam buvo susidariusios sąlygos, ypač pirmaisiais pokario metais. Nukentėjęs nuo karo, žemės ūkis davė palyginti nedidelę prekinę produkciją ir todėl kainos žemės ūkio produktams buvo aukštos.

Ypač giliai Lietuvos žemės ūkio vystymosi tendencijas V. Kapsukas analizavo, kai reikėjo teisingai įvertinti prasidėjusią dalinę kapitalizmo stabilizaciją ir nustatyti Lietuvos Komunistų partijos taktiką. V. Kapsukas ne kartą pabrėžė, kad, vertinant dalinę kapitalizmo stabilizaciją Lietuvoje, kai kurie draugai pagrindinį dėmesį kreipė tik į pramonę, visiškai neatsižvelgdami į poslinkius žemės ūkyje ir todėl nedavertindami dalinės kapitalizmo stabilizacijos Lietuvoje (30, l. 20). Tuo tarpu, aiškino V. Kapsukas, stabilizavus valiutą, Lietuvos žemės ūkis, nors ir su laikiniais nukrypimais (1925—1926 m.), vystėsi toliau, ką rodo kultūrinių pievų plotų augimas, gyvulininkystės vystymosi tendencijos, žemės ūkio produktų eksporto, užsienio prekybos balanso, pieninių skaičiaus augimas ir kt. Kartu jis atskleidė ir to vystymosi ydas, būdingas apamai kapitalizmo vystymuisi žemės ūkyje, ir specifines Lietuvai — žemės ūkio vystymasis buvo pasiektas ne apamai visų valstiečių ūkių pažanga, o tik buožinių ūkių tam tikra pažanga. Antra vertus, kadangi Lietuvos žemės ūkio vystymasis ir jo specializacija labai priklausė nuo užsienio rinkos konjunktūros (pavyzdžiui, pasaulinėje rinkoje sumažėjus javų kainoms, Lietuvos žemės ūkis buvo priverstas keisti specializacijos kryptį, t. y. pereiti prie gyvulininkystės), tai toks vystymasis negalėjo būti racionalus ir pastovus (30, l. 22).

Atidžiai sekdamas ekonominį Lietuvos gyvenimą ir ne kartą pabrėždamas dalinės kapitalizmo stabilizacijos laikiną pobūdį, V. Kapsukas demaskavo lietuviškąją buržuaziją, tvirtinusią apie nepaprastą Lietuvos žemės ūkio klestėjimą ir puikias jo ateities perspektyvas. Jau 1928 metais birželio mėnesį, kalbėdamas Lietuvos KP CK Plenumė, jis konstatavo, kad palanki žemės ūkiui vystyti konjunktūra pradėjo blogėti

(31, l. 59—60). V. Kapsukas buvo teisus: prasidėjęs žemės ūkio smukimas vėliau peraugo į gilią agrarinę krizę.

Prasidėjusią agrarinę krizę Lietuvoje V. Kapsukas analizavo labai nuodugniai ir giliai, atskleisdamas jos priežastis, vystymosi eigą, socialines-ekonominės pasekmes, valdančiųjų klasių vykdomą ekonominę politiką krizės metu, jos tikslus bei rezultatus. Tačiau šiame straipsnyje paliečiamos tik kai kurios V. Kapsuko nagrinėtos agrarinės krizės problemos. Analizuodamas Lietuvos žemės ūkio vystymąsi naujomis sąlygomis, V. Kapsukas konstatavo, kad Lietuvos žemės ūkis „įėjo į sunkaus krizio laikotarpį, iš kurio nematyti artimiausioj ateity išėjimo. Antraip, iš viso ko galima spręsti, kad krizis žemės ūkyje dar tik prasideda, kad jisai dar gilyn eis“ (22), kadangi iš javų ūkio jis peraugo į gyvulininkystę. Vėliau šią savo išvadą V. Kapsukas patvirtino gilia ekonomine faktų analize, griežtai atmesdamas buržuazijos ideologų tvirtinimą, kad, perėjus prie gyvulininkystės, Lietuva išvengsianti agrarinės krizės (38, l. 2).

Analizuodamas gyvulininkystės produktų eksporto dinamiką, V. Kapsukas padarė išvadą, kad, nežiūrint gyvulininkystės produktų eksporto apimties augimo natūra, gaunamų iš eksporto pajamų suma mažėja, kas vertė didinti gyvulininkystės produktų eksportą, palaikomą valstybės subsidijomis (valstybės nustatytais priemokomis prie rinkos kainų; 12, p. 121, 122, 125—126; 38, l. 2). Stebėdamas augantį skirtumą tarp rinkos kainų ir nustatytų Lietuvos vyriausybės „tvirtų“ kainų, V. Kapsukas teisingai numatė, kad tokia kainų politika gali būti tik laikina priemonė. Didėjant masių nuskurdimui ir augant biudžeto sunkumams, Lietuvos vyriausybė bus priversta jos atsisakyti. Vėliau V. Kapsukas rašė, kad primokėjimai buožėms ir dvarininkams už kiekvieną eksportuojamų kiaušinių gyvo svorio centnerį po 35 litus ir dosniam fašistų išdui tapo nepakeliami. Vien 1931 metais vyriausybė už eksportuojamą bekoną ir sviestą išmokėjo apie 35 milijonus litų, t. y. daugiau kaip 10% viso savo biudžeto. 1932 metais vyriausybė buvo priversta sumažinti superkamų bekonų ir sviesto kainas (12, p. 121—123).

Taigi V. Kapsukas teisingai numatė, kad nei naujos tendencijos žemės ūkyje, nei pagrindinės fašistų valdžios priemonės, nukreiptos prieš ekonominę krizę, negalėjo likviduoti krizės, nes kainų kritimas pasaulinėje rinkoje ir biudžeto sunkumai pagaliau priverstė vyriausybę atsisakyti premijų politikos. Apie tai kalbėjo V. Kapsukas savo pranešime apie darbą kaime Lietuvos KP konferencijoje, įvykusioje 1933 m. rugsėjo mėn. Jis nurodė, kad agrarinė krizė Lietuvoje tęsis ir ateinančiais metais (32, l. 4).

Valstybės vykdomos ekonominės priemonės buvo naudingos tik buožėms, parduodantiems pagrindinę žemės ūkio produkcijos masę, atitinkančią valstybės nustatytus standartus, tuo tarpu darbo valstiečiai nieko iš to neturėjo, nes jie pristatinėjo nedaug produkcijos ir ta pati patekdavo į blogiausias kategorijas, už kurias neišmokami priedai. Atvirkščiai. išspaudžiami iš valstiečių mokesčių pavidalu milijonai pateko į monopolijų, kooperacijų, dvarininkų ir buožių rankas (14, p. 23, 24).

Demaskuodamas Lietuvos buržuazinės spaudos prasimanymus apie tai, kad nuo krizės labiausiai kenčia stambūs ūkiai, duodantieji daug prekinės produkcijos, V. Kapsukas, pasiremdamas gausiais faktais apie augantį darbo valstiečių įsiskolinimą, didėjantį varžytinių skaičių, parodė, kad labiausiai nukentėjo nuo krizės tie valstiečiai, kurie negalėjo prisitaikyti prie naujų ūkininkavimo sąlygų ir priklausė tik nuo derliaus ir javų kainų rinkoje. Krintant žemės ūkio produktų kainoms, valstiečių pajamos, V. Kapsuko nuomone, sumažėjo ne mažiau 30—40%, tuo tarpu mokesčiai augo, ypač vietinių savivaldybių poreikiams, taip pat ir ne-

tiesioginiai. Remdamasis Lietuvos buržuazinių ekonomistų apskaičiavimais, V. Kapsukas nurodė, kad valstiečiai mokesčiais sumoka nuo 17 iki 22% visų savo pajamų (14, p. 28). Augančios kainų žirklys taip pat sunkino valstiečių padėtį. „Valstiečiai tam, kad sumokėti mokesčius ir nusipirkti būtiniausius pramonės produktus,— rašė V. Kapsukas,— priversti parduoti dvigubai daugiau savo produktų, negu anksčiau“ (14, p. 47).

Tyrinėdamas statistinius duomenis (J. Krikščiūno apskaičiavimus bei „Lietūkio“ narių suvažiavimo 1931 metais paskelbtus duomenis) apie žemės ūkio įsiskolinimą bankams ir jo nepajėgumą padengti skolas bei sumokėti procentus, V. Kapsukas parodė augantį valstiečių išnaudojimą kredito sferoje. Antai Lietuvos žemės ūkio įsiskolinimas siekė beveik pusę milijardo litų arba daugiau kaip 200 litų 1 ha ariamos žemės. Vien žemės bankas 1930 metais išdavė žemės ūkiui kredito 53 milijonus litų. Pagal oficialius duomenis, vidutiniškai 1933 metais kiekvienam ūkiui teko 2304 litai įsiskolinimo (12, p. 78—79; 14, p. 48). Nepajėgūs sumokėti skolų valstiečiai vis dažniau nuvaromi nuo žemės, jų turtas išvaržomas, arba pagal 1932 metų žemės banko statutą pereina į žemės banko rankas. „Ar tai nereiškia, kad įsiskolinęs banke valstietis tik iš vardo yra savo ūkio savininkas? Faktiškai jo tikruoju savininku yra bankas, kuriam dirba skolininkas, negaudamas dažnai nė paprasto darbo užmokesčio už savo darbą“ (12, p. 79). Dar blogesnė padėtis tų valstiečių, kurie priversti skolintis pas buožes — lupikautojus. V. Kapsukas rašė, kad „Lietuvoje dabar plačiau paplito kraugerio-lupikautojo buožės tipas“, savo voratinkliais apraizgęs valstietį, iš kurio pastarasis dažnai nepajėgia išsinarplioti (14, p. 48).

V. Kapsukas gerai suprato, kad bendrieji Lietuvos žemės ūkio įsiskolinimo bankams duomenys nėra tikslus valstiečių nuskurdimo rodiklis, nes jie apima tiek smulkiųjų valstiečių įsiskolinimą, tiek stambiųjų ūkių gaunamus kreditus kapitalistinei žemės ūkio gamybai vystyti. Tačiau agrarinės krizės metu žemės ūkio įsiskolinimas skaudžiai palietė ne tik smulkiuosius valstiečius, bet ir turėjo neigiamos įtakos stambiųjų ūkių gamybai. Todėl V. Kapsukas bendruosius žemės ūkio įsiskolinimo duomenis, derindamas juos su duomenimis apie išvaržytus ūkius, žemės ūkio produktų gamybą ir realizavimą, sėkmingai panaudojo tiek valstietijos nuskurdimo proceso, tiek bendrai žemės ūkio vystymosi analizei.

Gili valstietijos ekonominės padėties analizė, augančių varžytinių skaičius (vien 1931—1933 metų laikotarpiu buvo išvaržytas 5891 ūkis; žr. 12, p. 73) davė pagrindą V. Kapsukui pagrįsti svarbų Lietuvos KP teiginį apie vis didėjantį Lietuvos darbo valstietijos nuskurdimą, jos proletarizacijos procesą kaip dėsningą ir neišvengiamą reiškinį kapitalistiškai besivystančiame Lietuvos kaime. Kartu V. Kapsukas aiškino, kad „be abejonės, krizė palietė visą žemės ūkį. Nuo jos labai daug nukentėjo tie dvarininkai ir buožės, kurie, tikėdamiesi gerų pelnų, stengėsi naujovišką ūkį įtaisyti ir tam skolinosi iš bankų ir kitų vietų pinigus už aukštus procentus“ (12, p. 130). Visa tai veikė žemės ūkio gamybos vystymąsi, žymiai sumažėjo „Lietūkio“ prekyba žemės ūkio mašinomis, mineralinių trąšų vartojimas. „Tokiu būdu,— rašė V. Kapsukas,— vyksta Lietuvos kaimo nuskurdimas,— jo nualinimas“ (14, p. 49).

Agrarinė krizė, žymiai pagreitinusi valstietijos proletarizaciją, kaip ir žemės reforma bei visa tautininkų vykdoma politika, įnešė žymius pakitimus agrariniuose santykiuose Lietuvos kaime.

Lietuvos KP programiniai reikalavimai į vieną iš pirmųjų vietų iškelė agrarinių santykių nagrinėjimą. Gerai suprasdamas šio klausimo svarbumą ir reikšmę, V. Kapsukas, remdamasis marksistine-leninine agrarinių santykių tyrimo metodologija, giliai ir visapusiškai tyrinėjo

vykstančius poslinkius agrariniuose santykiuose. Analizuodamas 1923 metų Lietuvos gyventojų surašymo ir 1930 metų visuotinio Lietuvos žemės ūkio surašymo duomenis bei palygindamas juos su prieškariniais duomenimis, jis parodė, kad poslinkiai agrariniuose santykiuose pirmiausia pasireiškia pasikeitusiu žemės valdymu ir kartu klasine-socialine valstietijos struktūra. Jeigu iki pirmojo pasaulinio karo pagrindiniai žemės plotai koncentravosi dvarininkų rankose, tai, vykdant žemės reformą, stambi dvarininkų žemėvalda iš dalies buvo likviduota, didelė dalis buvusių dvarininkų žemės pateko į buožių rankas. Labai išaugo pusiauproletarų ir mažąžemių skaičius ir susmulkėjo jų ūkiai. Kruopšti faktinės medžiagos analizė leido V. Kapsukui padaryti teisingą išvadą apie Lietuvos kaime toli pažengusį klasinės diferenciacijos procesą, pasireiškusį buožių pozicijų stiprėjimu ir smulkiųjų žemdirbių nuskurdimu, jų ūkio sąlygų blogėjimu, jų proletarizacija; apie nuolatinį agrarinį gyventojų perteklių, žemės perteklių pas buožes ir jos badą pas mažąžemių valstiečius.

V. Kapsukas ypač kruopščiai analizavo valstiečių klasinį susiskaldymą. Kaimo gyventojų socialinių grupių išskyrimas turėjo didžiulės reikšmės Lietuvos KP praktiniam darbui. 1927 metais įvykusios Lietuvos KP IV konferencijos dokumentuose (V. Kapsuko pranešime apie darbą kaime ir jo paruoštose tezėse) pabrėžiamas būtinumas gerai iširti ir išaiškinti įvairius gyventojų sluoksnius kaime, nes šis klausimas nėra visai aiškus, pasitaiko painiavos ir terminologijoje, o tai trukdo praktiškai pravesti partijos taktinę liniją. Svarbiausia yra išskirti pagrindinius sluoksnius kaime ir nustatyti teisingus darbininkų klasės santykius su jais kovos už proletariato diktatūrą laikotarpiu: miesto ir kaimo darbininkų klasės sąjungą su mažąžemiais prieš buožes, dvarininkus ir miesto buržuaziją, vidutinių valstiečių neutralizavimą (29, l. 44, 46).

V. Kapsuko minimą painiavą terminologijoje, nustatant ūkių tipus, didino ta aplinkybė, kad visų buržuazinių partijų ir srovių atstovai tvirtino, neva Lietuva esanti smulkiojo ūkio šalis. Šiam savo teiginiui pagrįsti jie naudojo nemokslinę ūkių tipų klasifikaciją. Svarbiausiu požymiu, skirstant ūkio į smulkius ir stambius, jie laikė ne reguliarių samdomojo darbo panaudojimą ūkyje, bet paties savininko dalyvavimą fiziniame darbe. Pavyzdžiui, A. Rimka, J. Kriščiūnas „stambiuoju ūkiu“ laikė ūkio, turinčius daugiau kaip 100 ha žemės ploto. Visi kiti ūkiai buvo laikomi „valstiečių ūkiu“, „darbo ūkiu“, „ūkininkų ūkiu“, „vidutinių ir smulkių ūkiu“ ir pan. Taigi buržuaziniai ekonomistai sutapatino buožes su vidutiniu ūkiu ir smulkiuoju valstiečių bendra „ūkininko“ sąvoka. (43, p. 163—165). „Ūkininko“ sąvoka ypač buvo paranki Lietuvos buržuazinių ekonomistų agrarinėms koncepcijoms, kurios rėmėsi smulkiojo ūkio pranašumo teorija, taip pat valdančiajai tautininkų partijai, skleidžiančiai tautos vienybės mitą.

V. Kapsukas agrarinius santykius tyrė, grupuodamas valstiečius į socialines grupes pagal valdomą žemės plotą ir samdomojo darbo panaudojimą. Kartais V. Kapsukas grupavimui panaudodavo arklių skaičių. Tačiau vienintelis patikimas šaltinis valstiečių klasiniam susiskaldymui analizuoti — visuotinio Lietuvos žemės ūkio surašymo 1930 metų duomenys nesudarė galimybės V. Kapsukui plačiau panaudoti šią marksistinę metodologiją.

Visus kaimo gyventojus V. Kapsukas skirstė į keturias grupes: bežemiai; pusiau proletarai ir mažąžemiai, valdantieji iki 8—10 ha žemės, dažnai priversti papildomai uždarbiauti; vidutiniai valstiečiai, valdantieji nuo 8—10 iki 20 ha žemės, nereguliariai samdantieji darbininkus; buožės, pastoviai naudojantieji samdomąją darbo jėgą (12, p. 77; 38, l. 4—5, 10—11, 26).

Kaime išskirdamas socialines grupes, V. Kapsukas parodė, kad Lietuva nėra smulkiojo ūkio šalis, kad Lietuvos kaimui buvo būdingi aštrūs klasiniai prieštaravimai tarp žemės ūkio proletariato ir darbo valstiečių, iš vienos pusės, ir kaimo buržuazijos, iš kitos. Šie prieštaravimai neišvengiamai gimdė klasių kovą. Pasitelkęs gausią faktinę medžiagą, panaudodamas tam net anketinį metodą, savo kūriniuose „Sodžiaus darbininkai ir Lietuvos buožės“ (1922), „Litva“ (1931), „Buržuazinė Lietuva“ (parašyta 1933—1934) ir kituose V. Kapsukas įtikinamai parodė, kaip buožės išnaudojo žemės ūkio darbininkus ir darbo valstiečius. Per visus V. Kapsuko darbus agrariniu klausimu raudonu siūlu eina mintis, kad „ir kaime nėra ir negali būti vienybės ir santikos tarp darbininkų ir ūkininkų, samdininkų ir samdytojų, išnaudotojų ir išnaudojamųjų. Ir kaime mes matome klasių reikalų prieštaravimą, kurio negali paslėpti jokie buožių agentai. Ir kaime neišvengiama klasių kova“ (15, p. 3).

* *

*

V. Kapsuko darbai agrariniu klausimu 1918—1935 metų laikotarpiu turi svarbią teorinę ir praktinę vertę kaip mokslinio tiriamojo pobūdžio darbai, kuriuose, vadovaujantis marksistine-leninine agrarinių santykių tyrinėjimo metodologija ir panaudojant gausią faktinę medžiagą, teisingai įvertinti vykstą procesai buržuazijos valdomos Lietuvos kaime, parodyta, kad Lietuvos ūkis vystosi kapitalistiniu keliu, lėtai ir netolygiai. Toks vystymasis gilino klasių diferenciaciją, didino darbo valstietijos nuskurdimą, jos proletarizacijos procesą ir stiprino buožinius-kapitalistinius elementus. Taigi V. Kapsuko kūriniuose parodyta, kad ir Lietuvos kaime vyko gamybos koncentracijos procesas, tiek koncentruojantis buožių rankose pagrindiniams žemės plotams, tiek intensyvėjant gamybai. Kartu V. Kapsuko darbuose duotas marksistinis lietuvių buržuazijos vykdomos agrarinės politikos, pirmiausia agrarinės reformos ir jos išdavų įvertinimas.

Šiuo požiūriu V. Kapsuko darbai neprarado savo reikšmės ir šiandien. ir yra vertingas šaltinis tiek buržuazinės Lietuvos ekonomikai, tiek Lietuvos ekonominės minties istorijai tyrinėti.

Antra vertus, V. Kapsuko darbai agrariniais klausimais padėjo ištaisyti Lietuvos KP 1918—1919 metų agrarinės politikos klaidas ir nustatyti naujos agrarinės programos pagrindus.

Be to, V. Kapsuko darbai agrariniu klausimu atliko svarbų vaidmenį, skleidžiant marksizmo-leninizmo idėjas Lietuvoje, kovojant prieš buržuazinę ideologiją. Juose, pasiremiant konkrečia Lietuvos medžiaga, propaguojami marksistinės-lenininės ekonominės teorijos teiginiai, agrarinių santykių tyrinėjimas derinamas su buržuazinių agrarinių koncepcijų kritika.

Visais šiais požiūriais V. Kapsuko darbai agrariniu klausimu buvo aštrus idėjinis ginklas darbininkų klasės kovoje už sąjungą su darbo valstietija prieš buržuazijos diktatūrą, už socialistinę Lietuvą.

Ir šiandien jie padeda orientuotis ano meto lietuviškoje tikrovėje, demaskuoti idealizuojančius praeitį buržuazinius nacionalistus, suteikia rimtą paramą, auklėjant darbo žmones marksizmo-leninizmo idėjų dvasia.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo
universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1966 m. spalio mėn.

I š n a š o s

- 1 V. I. Leninas, Raštai, t. 31.
- 2 V. I. Leninas, Raštai, t. 33.
- 3 V. Kapsukas, Raštai, t. 1, Vilnius, 1960.
- 4 V. Kapsukas, Raštai, t. 2, Vilnius, 1961.
- 5 V. Kapsukas, Raštai, t. 3, Vilnius, 1961.
- 6 V. Kapsukas, Raštai, t. 4, Vilnius, 1962.
- 7 V. Kapsukas, Raštai, t. 5, Vilnius, 1962.
- 8 V. Kapsukas, Raštai, t. 6, Vilnius, 1963.
- 9 V. Kapsukas, Raštai, t. 7, Vilnius, 1964.
- 10 V. Kapsukas, Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, Vilnius, 1958.
- 11 V. Kapsukas, Veidmainių darbai, Vilnius, 1961.
- 12 V. Kapsukas, Buržuazinė Lietuva, Vilnius, 1961.
- 13 [V. Kapsukas], Pranešimas apie trečiąją Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą, 1922.
- 14 B. C. Мицкевичюс-Канцукас, Литва, Москва—Ленинград, 1931.
- 15 B. D. [V. Kapsukas], Sodžiaus darbininkai ir Lietuvos buožės, Siauliai, 1922.
- 16 [V. Kapsukas], Daugiau domės teorijai, „Priekalas“, 1931, Nr. 1—2.
- 17 [V. Kapsukas], Žemės klausimas Sovietų Lietuvoj ir Baltarusijoje. „Komunaras“, 1922, Nr. 11, Nr. 12.
- 18 [V. Kapsukas], Jų troškimai. „Komunaras“, 1922, Nr. 4.
- 19 Drg. Kapsuko paskaita apie Lietuvos padėtį. „Komunaras“, 1922, Nr. 3.
- 20 [V. Kapsukas], Žemės reformos įstatymas. „Komunaras“, 1922, Nr. 4.
- 21 [V. Kapsukas], Žemės klausimo rišimas buožių ir dvarininkų naudai. „Komunaras“, 1922, Nr. 12.
- 22 Iš d. Kapsuko pranešimo apie padėtį Lietuvoje. „Kolektyvas“, 1930, Nr. 36.
- 23 Tezai apie darbą tarp Lietuvos valstiečių. „Komunistas“, 1924, Nr. 1.
- 24 V. Kapsuko laiškas. „Laisvė“, 1921, Nr. 240.
- 25 LKP CK Partarchyvas [toliau — PA], f. 77, ap. 1, b. 31.
- 26 PA, f. 77, ap. 2, b. 3.
- 27 PA, f. 77, ap. 3, b. 18.
- 28 PA, f. 77, ap. 7, b. 2.
- 29 PA, f. 77, ap. 10, b. 7.
- 30 PA, f. 77, ap. 10, b. 18.
- 31 PA, f. 77, ap. 11, b. 1.
- 32 PA, f. 77, ap. 16, b. 2.
- 33 PA, f. 77, ap. 32, b. 1.
- 34 PA, f. 77, ap. 33, b. 2.
- 35 PA, f. 4182, ap. 1, b. 24.
- 36 PA, f. 4182, ap. 1, b. 25.
- 37 PA, f. 4182, ap. 1, b. 26.
- 38 PA, f. 4182, ap. 2, b. 9.
- 39 TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK Plenumų rezoliucijose ir nutarimuose, I dalis, Vilnius, 1955.
- 40 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. III, Vilnius, 1958.
- 41 M. Gregorauskas, Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940—1960 m., Vilnius, 1960.
- 42 J. Kozlovas, Katorga, Vilnius, 1959.
- 43 J. Maiminas, Teorijos ir tikrovė, Vilnius, 1960.
- 44 A. Rimka, Lietuvos ūkis. Statistikos tyrinėjimai, Kaunas, 1922.
- 45 A. Selvanas, Iš Lietuvos Komunistų partijos agrarinės programos parengimo istorijos. Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų Mokslo darbai. Ekonomika, IV, 2 šas., 1964.
- 46 „Vienybė“, 1918, Nr. 16, 17, 18.
- 47 Lietuvių krikščionių demokratų partija, Vilnius, 1915.

АГРАРНЫЙ ВОПРОС В ТРУДАХ В. МИЦКЯВИЧЮСА-КАПСУКАСА

(1918—1935 гг.)

Д. ВЕДЕРАЙТЕ

Резюме

Аграрный вопрос занимает одно из основных мест в трудах выдающегося литовского революционера и политического деятеля В. Мицкявичюса-Капсукаса. И это понятно, так как Литва была аграрной страной и землевладение и землепользование были одним из самых актуальных социально-экономических вопросов, требовавших правильной оценки и правильного решения.

На основе творческого наследия В. Капсукаса, архивных источников и историческо-теоретической литературы в статье исследуются развитие воззрений В. Капсукаса по аграрному вопросу за период 1918—1935 гг., практическое значение и научная ценность его работ в этой области.

Руководствуясь марксистско-ленинской методологией исследования аграрных отношений, В. Капсукас сосредоточил свое внимание на самых главных и актуальных проблемах аграрного вопроса в Литве. В его трудах, лекциях, докладах на партийных съездах, конференциях и пленумах ЦК КП Литвы мы находим марксистскую оценку аграрной политики КПЛ в 1918—1919 гг. и установку новой линии этой политики; оценку буржуазной аграрной реформы в Литве; исследования аграрных отношений в литовской деревне, развития закономерностей сельского хозяйства и экономического положения трудового крестьянства Литвы.

Аграрный вопрос в Литве стал особенно острым накануне первой пролетарской революции, которая, будучи социалистической, должна была решить нерешенные задачи буржуазно-демократической революции, в том числе и аграрный вопрос, вокруг которого развернулась острая идеологическая борьба, отражавшая реальную классовую борьбу за землю.

В ряде статей в 1918 г., послуживших сильным идейным оружием в борьбе трудового народа за Советскую власть в Литве, В. Капсукас выступает с острой критикой аграрных концепций представителей помещиков и литовской буржуазии, защищавших частную собственность на землю. Он раскрыл их классовые цели и политические задачи.

Исходя из интересов рабочего класса и трудового крестьянства, В. Капсукас впервые в 1918 году высказался за национализацию всей земли в Литве.

Хотя по вопросу о землевладении В. Капсукас занимал твердые большевистские позиции, но по вопросу о землепользовании он, как и другие руководители КП Литвы, еще не был свободен от влияния левых ошибок социал-демократов Западной Европы, препятствовавших созданию прочного союза рабочего класса и трудового крестьянства.

Основной перелом в его взглядах на решение аграрного вопроса в Литве и Белоруссии произошел в 1920 году. Особое внимание В. Капсукас уделял оценке аграрной политики КПЛ в 1918—1919 гг., так как этого требовали правильное определение тактики классовой борьбы в Литве и научная подготовка основ новой программы партии.

Вторая, не менее важная задача в борьбе КПЛ за союз рабочего класса и трудового крестьянства — глубокий анализ и правильная оценка

аграрной реформы в Литве, которую проводила стоявшая у власти литовская буржуазия.

В. Капсукас показал, что цель буржуазной земельной реформы состоит в укреплении экономических позиций литовского кулачества как основы буржуазного строя в Литве, обеспечении кулаков дешевой рабочей силой за счет вновь нарождавшихся неустойчивых мелких собственников, и, во-вторых, в желании задушить революционное движение и революционные настроения в Литве.

Изучая ход буржуазной аграрной реформы, В. Капсукас отметил, что она не может разрешить земельного вопроса в Литве в пользу безземельных и малоземельных крестьян, ибо часть земли была оставлена в руках помещиков, значительную часть земли в ходе реформы приобрели кулаки, различные политические деятели, спекулянты, вследствие чего подавляющая часть безземельных и малоземельных не была обеспечена землей. Указывая на то обстоятельство, что слабое развитие промышленности в Литве не в состоянии обеспечить работой всего сельского населения, В. Капсукас делает вывод о большой остроте земельного вопроса.

Раскрыв истинные причины, цели и последствия буржуазной аграрной реформы, В. Капсукас тем самым разоблачил ложные и вредные измышления идеологов литовской буржуазии, что эта земельная реформа якобы является средством обеспечения крестьянства землей и создания благоприятных условий для процветания литовского сельского хозяйства.

В. Капсукас разработал конкретные требования, призывая безземельных и малоземельных крестьян Литвы бороться за более радикальную земельную реформу. В этом особое значение сыграли разработанные В. Капсукасом и принятые на пленуме ЦК КП Литвы в 1923 г. тезисы о работе среди крестьянства.

Наряду с аграрной реформой литовская буржуазия широко распространяла теорию кооперации, стараясь дать теоретическое обоснование и оправдание сильно растущей в Литве кооперации, оценивая ее как особый, некапиталистический путь развития хозяйства Литвы.

В. Капсукас раскрыл классовую сущность кооперации в условиях буржуазной Литвы и на основе фактов показал, что она является не особым путем развития хозяйства Литвы, а лишь обыкновенным путем развития в ней капиталистических производственных отношений.

Исследуя перспективы развития сельского хозяйства Литвы, В. Капсукас правильно оценил этапы его развития и сделал вывод, что до 1928 года сельское хозяйство Литвы, хотя и медленно, но развивалось и росло. Особо важное значение такой вывод имел для правильной оценки частичной стабилизации капитализма в Литве и для разработки тактики КПЛ. В. Капсукас неоднократно подчеркивал, что при оценке частичной стабилизации в Литве некоторые товарищи основное внимание обращали лишь на ее проявление в промышленности, не учитывая сдвигов в сельском хозяйстве, ввиду чего частичная стабилизация капитализма недооценивалась.

Вместе с тем В. Капсукас неоднократно указывал на неустойчивость и временный характер частичной стабилизации капитализма. Уже выступая на пленуме ЦК КП Литвы (в 1928 году), В. Капсукас констатировал заметное ухудшение конъюнктуры для развития сельского хозяйства Литвы. Анализируя в условиях начавшегося экономического кризиса развитие сельского хозяйства Литвы, В. Капсукас подчеркивал, что аграрный кризис будет углубляться, несмотря на новые тенденции в сельском хозяйстве (упор на развитие животноводства и молочного

хозяйства) и основные антикризисные мероприятия буржуазного правительства.

Большое внимание В. Капсукас уделял изучению экономического положения трудового крестьянства. Это дало ему возможность экономически обосновать важнейший тезис КПЛ о растущем обнищании и пролетаризации трудового крестьянства Литвы, как закономерном и неизбежном явлении в литовской деревне, развивающейся по капиталистическому пути.

Придавая большое значение исследованиям аграрных отношений и применяя марксистско-ленинскую методологию, В. Капсукас на основе обширного фактического материала глубоко и всесторонне проанализировал аграрные отношения в Литве. Он показал, что сдвиги в аграрных отношениях в литовской деревне характеризуются изменениями в землевладении и в классово-социальной структуре крестьянства. Если до первой мировой войны земельная площадь была сконцентрирована в основном в руках помещиков, то в ходе реформы крупная земельная собственность частично была ликвидирована и земля перешла в руки кулаков. Выросло число полупролетариев и малоземельных, и далеко зашла классовая дифференция. В. Капсукас показал и экономически обосновал острые классовые противоречия и классовую борьбу в литовской деревне.

Труды В. Капсукаса по аграрному вопросу за 1918—1935 гг. имеют большое значение и сегодня, как ценный источник для изучения экономики буржуазной Литвы и истории экономической мысли в Литве.
